

บทที่ 2

การสำรวจองค์ความรู้

การสำรวจองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย เรื่อง การสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชน ในเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จังหวัดสระแก้ว : กรณีศึกษา การประยุกต์ใช้ทุนชุมชน ซึ่งเป็นการศึกษาเอกสารตำราต่าง ๆ เพื่อเป็นการสำรวจพรมแดนความรู้ที่สามารถเป็นแนวทางในการศึกษา ผู้วิจัยสามารถสรุปเป็นหัวข้อต่าง ๆ ได้ดังนี้

- 2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพิเศษชายแดน
- 2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทุนชุมชน
- 2.3 แนวคิดทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน
- 2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับเศรษฐกิจพิเศษชายแดน

เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเป็นแนวคิดการพัฒนาที่มีการริเริ่มในประเทศไทยมานานกว่า 10 ปี โดยมีจุดเริ่มต้นจากการใช้ประโยชน์จากโอกาสความร่วมมือทางเศรษฐกิจระหว่างประเทศ โดยเฉพาะในอนุภูมิภาคแม่น้ำโขงซึ่งมีการกำหนดแผนการดำเนินงานร่วมกันอย่างเป็นรูปธรรม โดยเฉพาะการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งและกิจกรรมทางเศรษฐกิจตามแนวระเบียงเศรษฐกิจ (Economic Corridor) ในช่วงปี 2556-2557 ประเทศไทยได้เตรียมความพร้อมเพื่อใช้ประโยชน์จากการเข้าสู่ประชาคมอาเซียน ซึ่งส่งผลให้พื้นที่ชายแดนมีบทบาทสำคัญในการเป็นประตูเชื่อมโยงเศรษฐกิจกับประเทศในภูมิภาคเพื่อรองรับการลงทุน ลดการกระจุกตัวของการลงทุนในพื้นที่ภาคกลาง และสนับสนุนเป้าหมายของไทยในการหลุดพ้นจากกับดักรายได้ปานกลาง

จุดมุ่งเน้นของการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษในแต่ละประเทศจะมีความหลากหลายเพื่อให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาประเทศที่แตกต่างกัน โดยมีหลักการสำคัญดังนี้ 1) วัตถุประสงค์ของการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษต้องสอดคล้องกับวัตถุประสงค์โดยรวมของการพัฒนาประเทศ 2) สอดคล้องกับศักยภาพของพื้นที่โดยกิจกรรมทางเศรษฐกิจในเขตเศรษฐกิจพิเศษต้องสอดคล้องกับจุดแข็งและศักยภาพของพื้นที่ 3) ที่ตั้งของเขตเศรษฐกิจพิเศษอยู่ในตำแหน่งทางยุทธศาสตร์สำคัญ เชื่อมโยงกับโครงข่ายการคมนาคมขนส่งหลัก ตลาด และแหล่งวัตถุดิบ 4) กลไกการบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษต้องมีความคล่องตัว 5) มาตรการและสิทธิประโยชน์เพื่อส่งเสริมการลงทุนสามารถแข่งขันกับประเทศคู่แข่งได้ 6) การบังคับใช้กฎระเบียบต้องมีประสิทธิภาพ โดยเฉพาะในการอำนวยความสะดวกในการลงทุน นอกจากนี้ การขับเคลื่อนและบริหารจัดการเขตเศรษฐกิจพิเศษในต่างประเทศใช้กลไกในส่วนกลางประสานงานกับกลไกในระดับพื้นที่เป็นหลัก แต่มีการกำหนดบทบาทและอำนาจหน้าที่ในระดับที่แตกต่างกันเพื่อให้เหมาะสมสอดคล้องกับระบบการบริหารจัดการของแต่ละประเทศ

องค์ประกอบหลักของการพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ประกอบด้วย การกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมในการจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน รวมถึงการให้สิทธิประโยชน์ในการลงทุน ตลอดจนการจัดตั้งศูนย์บริการจุดเดียวเบ็ดเสร็จ (One Stop Service: OSS)

ด้านการลงทุน อีกทั้งการบริหารจัดการด้านแรงงานและการจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ ด้านแรงงาน สาธารณสุขและความมั่นคง และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานและด้านศุลกากร

การดำเนินงานภายใต้กรอบกฎหมายปัจจุบันเพื่อให้การขับเคลื่อนนโยบายเกิดผลเป็นรูปธรรมได้โดยเร็ว รวมถึงการกำหนดบทบาทภาครัฐ เอกชน และประชาชนอย่างชัดเจน โดยภาครัฐเป็นผู้ให้สิทธิประโยชน์ จัดเตรียมและพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และปรับปรุงกฎระเบียบ ภาคเอกชนเป็นผู้ลงทุน และภาคประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาและได้รับประโยชน์จากการพัฒนา ตลอดจนการพัฒนาต้องไม่ส่งผลกระทบทางลบต่อทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม และความมั่นคงของประเทศ และการดำเนินการพัฒนาต้องมีความยืดหยุ่น โดยสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ เพื่อให้เกิดการใช้ทรัพยากรในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สุดท้ายการกำหนดพื้นที่พัฒนาตามเขตปกครองเพื่อให้มีจุดยึดโยงทางภูมิศาสตร์ที่ชัดเจน และทำให้การบริหารจัดการมีประสิทธิภาพ

เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนเป็นแผนงานที่สำคัญของประเทศในการขับเคลื่อนการพัฒนาเศรษฐกิจบริเวณพื้นที่ชายแดน เพื่อกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค สร้างความเป็นอยู่ที่ดีให้แก่ประชาชน และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศและพื้นที่ชายแดน ทั้งนี้ รัฐบาลจึงมีนโยบายในการพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน 10 แห่ง โดยแบ่งเป็น 2 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ได้แก่ จังหวัดตาก จังหวัดมุกดาหาร จังหวัดสงขลา จังหวัดสระแก้ว และจังหวัดตราด ให้เริ่มดำเนินการได้ในปี 2558

ระยะที่ 2 ได้แก่ จังหวัดหนองคาย จังหวัดนราธิวาส จังหวัดเชียงราย จังหวัดนครพนม และจังหวัดกาญจนบุรี ให้เริ่มดำเนินการได้ในปี 2559

ในภาพรวมของการดำเนินงานพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษเปิดโอกาสให้จังหวัดเป็นผู้จัดทำข้อเสนอการพัฒนาเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน ซึ่งครอบคลุมขอบเขตพื้นที่ที่จะพัฒนาเป็นเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน กิจกรรมที่ต้องการพัฒนาในพื้นที่ คือ โครงสร้างพื้นฐานที่ต้องการได้รับการพัฒนา และสิทธิประโยชน์ด้านการลงทุนที่ต้องการได้รับการสนับสนุน โดยข้อเสนอดังกล่าวต้องผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนและภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ช่วงแรกของการพัฒนาซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมในพื้นที่และกำหนดรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสม ภาครัฐเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาให้เป็นไปตามเป้าหมายและอำนวยความสะดวกการลงทุนของภาคเอกชนในพื้นที่ชายแดนทั้ง 10 แห่ง โดยให้การสนับสนุนในเรื่องสำคัญอื่น ๆ นอกเหนือจากการกำหนดพื้นที่ที่เหมาะสมเพื่อจัดตั้งเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน โดยคณะรัฐมนตรีจึงได้เห็นชอบในหลักการแผนโครงสร้างพื้นฐานและด้านศุลกากร ปี 2557-2565 รองรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนระยะแรก ซึ่งโครงการบางส่วนได้เริ่มดำเนินงานในปี 2558 รวมทั้งได้จัดเตรียมแผนโครงสร้างพื้นฐานและด้านศุลกากร ปี 2558-2567 รองรับพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนระยะที่สอง โดยในการจัดสรรงบประมาณได้มีการจัดทำแผนบูรณาการงบประมาณพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษในปี 2559-2560 เพื่อผลักดันโครงการสำคัญให้มีการดำเนินงานอย่างบูรณาการและเชื่อมโยงกัน

ในขณะที่ ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี (2553) กล่าวว่าการพัฒนาพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษนั้นต้องพิจารณาในแง่มุมต่าง ๆ ทั้งในแง่ความสัมพันธ์ที่ว่าด้วยเรื่องของ ชายแดนเป็นพื้นที่ของ

การปฏิสัมพันธ์ข้ามพรมแดนระหว่างตัวแทนรัฐท้องถิ่นและทุนข้ามชาติ ซึ่งมักเป็นอิสระจากการควบคุมของรัฐส่วนกลาง ทำให้เกิดการร่วมมือหรือสมรู้ร่วมคิดในการเข้ายึดครองที่ดินของประชาชน โดยปราศจากการตรวจสอบหรือท้าทายการควบคุมจากรัฐส่วนกลาง รวมถึงในแง่พื้นที่ชายแดน ถูกกำหนดให้เป็นดินแดนที่ด้อยพัฒนาและห่างไกลความเจริญ ซึ่งเป็นการลบประวัติศาสตร์และข้อเท็จจริงทางเศรษฐกิจของชุมชนชายแดนที่การผลิตเพื่อการพาณิชย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าการผลิตเพื่อยังชีพ และสร้างความชอบธรรมให้กับการเข้ามาจัดระเบียบความล้าหลังด้วยการพัฒนา ขณะที่ในแง่ความสัมพันธ์อำนาจ ชายแดนถูกมองว่าเป็นถิ่นพำนักของกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงที่หลบเลี่ยงภาษี ยึดติดกับการยังชีพเชิงประเพณี และต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ทำให้เกิดการใช้การพัฒนาเป็นเครื่องมือในการเข้าจัดระเบียบดินแดนและดึงชนเหล่านี้เข้าสู่ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ แนวคิดนี้แตกต่างจากแนวคิดพรมแดนศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการปฏิสัมพันธ์ที่ซับซ้อนและการไหลเวียนของทุน สินค้า และผู้คนข้ามรัฐชาติ Anna Tsing มองชายแดนเป็นพื้นที่ปลอดการควบคุมและไร้กฎเกณฑ์ที่เอื้อต่อการขยายตัวของทุนนิยมในการกอบโกยทรัพยากร

สรุป เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน เป็นแนวคิดการพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์จากความร่วมมือทางเศรษฐกิจ โดยมีเป้าหมายเพื่อเชื่อมโยงเศรษฐกิจในภูมิภาค ลดการกระจุกตัวของการลงทุน และส่งเสริมการพัฒนาประเทศ ลักษณะสำคัญคือสอดคล้องกับเป้าหมายและศักยภาพของพื้นที่ มีที่ตั้งทางยุทธศาสตร์ และมีกลไกการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ องค์ประกอบหลักได้แก่ การกำหนดพื้นที่ สิทธิประโยชน์ การจัดตั้งศูนย์บริการเบ็ดเสร็จ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน รัฐบาลมีนโยบายพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน 10 แห่ง โดยมีภาครัฐ เอกชน และประชาชนร่วมมือกันในการพัฒนา

2.1.1 การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนสระแก้ว

เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนจังหวัดสระแก้ว ครอบคลุมพื้นที่ทั้งสิ้น 332 ตารางกิโลเมตร จำนวน 207,500 ไร่ ประกอบด้วย ตำบลท่าข้าม ตำบลบ้านด่าน และตำบลป่าไร่ อำเภออรัญประเทศ และตำบลผักชะ อำเภอวัฒนานคร จังหวัดสระแก้ว โดยจังหวัดสระแก้วถือเป็นจังหวัดที่ตั้งอยู่บนเส้นทางแนวระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ (Southern Economic Corridor) ซึ่งเป็นช่องทางสำคัญของประเทศไทยในการขนส่งสินค้าไปยังพม่าและเวียดนามตอนใต้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อดึงดูดการลงทุนทางตรงจากต่างประเทศ (Foreign Direct Investment: FDI) เพิ่มขีดความสามารถของประเทศ กระจายความเจริญสู่ภูมิภาค ลดความเหลื่อมล้ำยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และแก้ปัญหาความมั่นคง

ประเทศไทยได้ดำเนินยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน มุ่งเน้นการยกระดับศักยภาพของประเทศ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายการเป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เศรษฐกิจเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน พร้อมกับการมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น ซึ่งผลการประเมินขีดความสามารถในการแข่งขันโดยสถาบันการจัดการนานาชาติพบว่าประเทศไทยได้รับการจัดอันดับค่อนข้างดีโดยอยู่ลำดับที่ 30 จาก 50 ประเทศ แต่หากพิจารณาในตัวชี้วัดที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมจะพบว่าประเทศไทยยังอยู่ในเกณฑ์คะแนนไม่สูงในด้านผลิตภาพ (อันดับที่ 43) โครงสร้างพื้นฐานเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ (อันดับที่ 47) และเทคโนโลยี (อันดับที่ 42) ซึ่งรายงานดัชนีความสามารถในการแข่งขันระดับโลก 2559-2560 ของการประชุมเศรษฐกิจโลกให้ผล

การประเมินในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ ศักยภาพในการคิดค้นนวัตกรรม โครงสร้างพื้นฐาน และแรงงาน ทักษะมีการพัฒนาช้าเมื่อเทียบกับประเทศกำลังพัฒนาในภูมิภาคเดียวกันและยังคงเป็นปัญหาหลักในการทำธุรกิจในไทยอีกด้วย ดังนั้น เพื่อให้ประเทศไทยกลับมา มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้นและหลุดพ้นกับดักรายได้ปานกลาง เขตเศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นกลไกสำคัญที่จะเพิ่มความสามารถในการแข่งขันของไทย ซึ่งแผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติประเด็นเขตเศรษฐกิจพิเศษประกอบด้วย (1) การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก (2) การพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคใต้ และ (3) การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดน จะเป็นแนวทางในการขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงพื้นที่ที่สำคัญและมีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมการเพิ่มผลิตภาพและสร้างมูลค่าเพิ่ม รวมทั้งการปรับโครงสร้างภาคการผลิตและบริการในปัจจุบันไปสู่ภาคการผลิตและบริการแห่งอนาคตที่มีศักยภาพ

การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก ตั้งอยู่ในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดฉะเชิงเทรา จังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง โดยดำเนินการต่อยอดความสำเร็จของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณชายฝั่งทะเลตะวันออก ซึ่งมีความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานและอุตสาหกรรมที่ได้พัฒนาแล้วอยู่ในพื้นที่ทำให้เกิดการระดมองค์ความรู้ เทคโนโลยี และบุคลากรที่มีความสามารถที่เป็นที่ต้องการของอุตสาหกรรมที่มีศักยภาพและเกิดการสะสมทุนทางเทคโนโลยีให้เพิ่มขึ้นในพื้นที่ รวมทั้งมีการเสริมสร้างศักยภาพขององค์กรที่เข้าร่วมในการดำเนินการ และมีความเชื่อมโยงบูรณาการการทำงานร่วมกันในทุกมิติ ทั้งโครงการขนาดใหญ่ โครงการระดับรอง และโครงการของท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่ได้รับประโยชน์จากการลงทุนของภาครัฐและภาคเอกชน การพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคใต้อย่างยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาพื้นที่เศรษฐกิจใหม่และทางออกทางทะเลของภาคใต้ตอนบน โดยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรในพื้นที่ผสมผสานกับเทคโนโลยีและนวัตกรรมและความได้เปรียบทางกายภาพและที่ตั้งของพื้นที่ รวมทั้งอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยรูปแบบการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคใต้ (จังหวัดชุมพร-ระนอง และพื้นที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี-นครศรีธรรมราช) การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน มีวัตถุประสงค์สำคัญให้เกิดการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคโดยใช้โอกาสจากอาเซียน ลดความเหลื่อมล้ำทางรายได้ยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชน และเสริมสร้างความมั่นคงพื้นที่บริเวณชายแดน รวมทั้งเพิ่มความสามารถในการแข่งขันและการเชื่อมโยงกับประเทศเพื่อนบ้าน จากที่ประเทศไทยเป็นศูนย์กลางทางภูมิศาสตร์ของภูมิภาค จึงควรผลักดันและส่งเสริมให้เกิดการลงทุนในประเทศ ส่งเสริมการส่งออกและให้มีการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการผลิตสินค้าและเป็นศูนย์กลางในการกระจายสินค้าในภูมิภาค ซึ่งจะเป็นการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจ และส่งเสริมความสามารถทางการแข่งขันของประเทศ การจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษจึงเป็นการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทยเพื่อประโยชน์ต่อการส่งเสริมสนับสนุน และอำนวยความสะดวก รวมทั้งให้สิทธิพิเศษบางประการในการดำเนินกิจการต่าง ๆ เช่น การประกอบอุตสาหกรรม การพาณิชย์กรรม การบริการ หรือกิจการอื่นใดที่เป็นประโยชน์แก่เศรษฐกิจของประเทศ เพื่อดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากต่างชาติ และยกระดับรายได้ของประชากรในประเทศ โดยพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน และเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ เพื่อให้เศรษฐกิจและการค้าในพื้นที่มีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น อีกทั้งยังส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในแต่ละภูมิภาคและสร้างรายได้ให้กับประชาชนในแต่ละพื้นที่

เป้าหมายการพัฒนาตามยุทธศาสตร์ชาติ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน ประเทศไทยเป็นประเทศที่พัฒนาแล้วเศรษฐกิจเติบโตอย่างมีเสถียรภาพและยั่งยืน รวมถึงประเทศไทยมีขีดความสามารถในการแข่งขันสูงขึ้น ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์ คนไทยเป็นคนดี คนเก่ง มีคุณภาพ พร้อมสำหรับวิถีชีวิตในศตวรรษที่ 21 ยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างโอกาสและความเสมอภาคทางสังคม โดยสร้างความเป็นธรรม และลดความเหลื่อมล้ำในทุกมิติ และกระจายศูนย์กลางความเจริญทางเศรษฐกิจและสังคม เพิ่มโอกาสให้ทุกภาคส่วนเข้ามาเป็นกำลังของพัฒนาประเทศในทุกระดับยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างการเติบโตบนคุณภาพชีวิตที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยการใช้ประโยชน์และสร้างการเติบโตบนฐานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมให้สมดุล ภายในขีดความสามารถของระบบนิเวศ รวมถึงยุทธศาสตร์ชาติด้านการสร้างความสามารถในการแข่งขัน 1) เกษตรสร้างมูลค่า ด้านเกษตรปลอดภัย ด้านเกษตรชีวภาพ ด้านเกษตรแปรรูป ด้านเกษตรอัจฉริยะ 2) อุตสาหกรรมและบริการแห่งอนาคต ด้านอุตสาหกรรมชีวภาพ ด้านอุตสาหกรรมและบริการการแพทย์ครบวงจร ด้านอุตสาหกรรมและบริการดิจิทัล ข้อมูล และปัญญาประดิษฐ์ ด้านอุตสาหกรรมและบริการขนส่งและโลจิสติกส์ ด้านอุตสาหกรรมความมั่นคงของประเทศ 3) สร้างความหลากหลายด้านการท่องเที่ยว ด้านท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์และวัฒนธรรม ด้านท่องเที่ยวเชิงธุรกิจ ด้านท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ความงาม และแพทย์แผนไทย ด้านท่องเที่ยวสำราญทางน้ำ ด้านท่องเที่ยวเชื่อมโยงภูมิภาค 4) โครงสร้างพื้นฐาน เชื่อมไทย เชื่อมโลก การสร้างและพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเทคโนโลยีสมัยใหม่ การพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานผู้ประกอบการยุคใหม่ การสร้างผู้ประกอบการอัจฉริยะ การสร้างโอกาสเข้าถึงบริการทางการเงิน การสร้างโอกาสเข้าถึงตลาด การสร้างโอกาสเข้าถึงข้อมูล การปรับบทบาทและโอกาสการเข้าถึงบริการภาครัฐ ยุทธศาสตร์ชาติด้านการพัฒนาและเสริมสร้างทรัพยากรมนุษย์ ดังนั้นเขตเศรษฐกิจพิเศษเป็นการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของประเทศไทย เพื่อดึงดูดการลงทุนโดยตรงจากต่างประเทศและยกระดับรายได้ของประชากรในประเทศ โดยพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน และเตรียมความพร้อมด้านต่าง ๆ เพื่อให้เศรษฐกิจ การค้า ในพื้นที่มีความสะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น โดยมี 3 แผนย่อย ประกอบด้วย 1) การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก 2) การพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคใต้ และ 3) การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน

การขยายตัวทางเศรษฐกิจของจังหวัดสระแก้วมีการขยายตัวในอัตราร้อยละ 1.4 ต่อปี ซึ่งสามารถแบ่งได้ 2 ด้าน ประกอบด้วย 1) ด้านอุปทาน ที่มาจากภาคบริการมีการขยายตัวร้อยละ 2.5 ต่อปี ซึ่งได้มาจากยอดการจำหน่ายธุรกิจค้าปลีกที่มีแนวโน้มขยายตัวเพิ่มขึ้นตามระบบเศรษฐกิจของประเทศที่กำลังฟื้นตัวในปัจจุบัน รวมถึงมาตรการการกระตุ้นการใช้จ่ายของรัฐบาลที่ภาคอุตสาหกรรมมีการขยายตัวร้อยละ 1.1 ต่อปี ซึ่งได้มาจากการขยายการลงทุนของผู้ประกอบการรายใหญ่และการลงทุนทางด้านการผลิตไฟฟ้า พลังงานหมุนเวียนจากผู้ประกอบการรายใหม่ รวมถึงการตั้งอุตสาหกรรมที่มีความก้าวหน้าจากนักลงทุนทั้งในประเทศและต่างประเทศ ขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีการหดตัวในอัตราร้อยละ -0.3 เนื่องจากปัญหาภัยแล้งและปริมาณน้ำฝนที่ไม่เพียงพอในจังหวัดรวมถึงเกษตรกรมีการปรับเปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น 2) ด้านอุปสงค์ มีอัตราการขยายตัวร้อยละ 2.1 ต่อปี ซึ่งมาจากการลงทุนภาคเอกชนมีอัตราการขยายตัวร้อยละ 8.0 เนื่องจากธนาคารพาณิชย์มีมาตรการช่วยเหลือฟื้นฟูผู้ประกอบการ เช่น สินเชื่อดอกเบี้ยต่ำรวมถึง

การพักชำระหนี้ ขณะที่การบริโภคภาคเอกชนมีอัตราขยายตัวร้อยละ 3.6 เนื่องจากรัฐบาลมีการกระตุ้นการบริโภคและลดค่าครองชีพให้กับประชาชน ทำให้ผู้บริโภคและประชาชนมีกำลังซื้อมากขึ้นขณะเดียวกันการค้าขายแดนมีแนวโน้มขยายตัวในอัตราร้อยละ 1.7 เนื่องจากแนวโน้มเศรษฐกิจโลกปรับตัวดีขึ้นอย่างต่อเนื่องรวมถึงภาครัฐได้เพิ่มมาตรการช่วยเหลือให้กับภาคธุรกิจเพื่อให้สามารถดำเนินกิจการได้ ส่งผลทำให้การค้าในประเทศดีขึ้นและปรับตัวได้ตามลำดับ (สำนักงานคลังจังหวัดสระแก้ว, 2564)

จากสถิติสถิติย้อนหลัง โดยกรมการค้าระหว่างประเทศ (2565) เรื่องมูลค่าการค้าขายแดนไทย-กัมพูชา (รายสินค้า) ปี 2562-2564 (มกราคม-พฤษภาคม) พบว่า สินค้าส่งออกระหว่างไทย-กัมพูชา มีแนวโน้มลดลงถึงร้อยละ -4.37 โดยสินค้าส่งออกที่ลดลง ประกอบด้วย เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์ จักรยานยนต์และส่วนประกอบ สินค้าปศุสัตว์ เครื่องยนต์สันดาปในแบบลูกสูบและเส้นด้าย ขณะที่สินค้าส่งออกที่ยังคงเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย รถยนต์ที่นั่ง ยานพาหนะอื่น ๆ และส่วนประกอบสินค้าอุตสาหกรรมอื่น ๆ ผลิตภัณฑ์ข้าวสาลีอื่น ๆ และปุ๋ย ขณะที่สินค้านำเข้าระหว่างไทย-กัมพูชา มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นร้อยละ 20.23 โดยสินค้านำเข้าที่ลดลง คือ เสื้อผ้าสำเร็จรูป ขณะที่สินค้านำเข้าเพิ่มขึ้น ประกอบด้วย ผักและของแปรรูปจากผัก มันสำปะหลัง อลูมิเนียมและผลิตภัณฑ์สายเคเบิลที่หุ้มฉนวนทองแดงและผลิตภัณฑ์สัตว์น้ำ ผลไม้และของปรุงแต่งจากผลไม้ เครื่องจักรไฟฟ้าที่ใช้ในอุตสาหกรรมเหล็กและมอเตอร์ไฟฟ้าชุดเครื่องกำเนิดไฟฟ้า

มูลค่าการค้าขายแดนไทย - กัมพูชา (รายสินค้า) ปี 2562-2564 (มกราคม-พฤษภาคม)						
: การส่งออก				หน่วย : ล้านบาท		
ลำดับ	รายการสินค้าส่งออก	2562	2563	2563	2564	% YoY
1	เครื่องดื่มที่ไม่มีแอลกอฮอล์	14,942.34	14,223.65	6,659.81	5,358.52	-19.54
2	รถยนต์นั่ง	12,548.70	8,500.40	3,954.68	4,324.11	9.34
3	ยานพาหนะอื่น ๆ และส่วนประกอบ	4,082.46	3,436.07	1,921.97	2,379.48	23.8
4	รถจักรยานยนต์และส่วนประกอบ	6,221.65	4,697.24	2,343.04	2,212.30	-5.58
5	สินค้าปศุสัตว์อื่น ๆ	3,112.19	10,340.13	5,861.06	2,163.16	-63.09
6	เครื่องยนต์สันดาปภายในแบบลูกสูบ	5,732.19	4,259.03	2,000.70	1,936.52	-3.21
7	ผ้าผืนและด้าย	3,739.49	3,167.50	1,554.07	1,453.06	-6.5
8	สินค้าอุตสาหกรรมอื่น ๆ	2,959.47	3,010.55	1,261.66	1,291.06	2.33
9	ผลิตภัณฑ์ข้าวสาลี	2,700.78	2,452.76	1,059.98	1,136.53	7.22

มูลค่าการค้าขายแดนไทย - กัมพูชา (รายสินค้า) ปี 2562-2564 (มกราคม-พฤษภาคม)						
: การส่งออก				หน่วย : ล้านบาท		
ลำดับ	รายการสินค้าส่งออก	2562	2563	2563	2564	% YoY
	อื่น ๆ					
10	ปุ๋ย	1,980.42	1,915.66	529.99	1,082.44	104.24
รวม 10 อันดับ		58,019.71	56,003.00	27,146.97	23,337.18	-14.03
	อื่น ๆ	82,014.11	77,043.41	32,790.60	33,984.07	3.64
มูลค่ารวม		140,033.82	133,046.41	59,937.57	57,321.25	-4.37
มูลค่าการค้าขายแดนไทย - กัมพูชา (รายสินค้า) ปี 2562-2564 (มกราคม-พฤษภาคม)						
: การนำเข้า				หน่วย : ล้านบาท		
ลำดับ	รายการสินค้านำเข้า	2562	2563	2563	2564	% YoY
1	ผักและของปรุงแต่งจากผัก (มันสำปะหลัง)	6,189.79	8,402.04	5,468.13	6,047.39	10.59
2	อลูมิเนียมและผลิตภัณฑ์	2,873.87	3,877.57	1,435.62	2,229.51	55.3
3	ลวดและสายเคเบิลที่หุ้มฉนวน	3,838.82	2,718.80	1,125.36	1,366.07	21.39
4	ทองแดงและผลิตภัณฑ์	634.3	842.08	161.07	487.11	202.41
5	เสื้อผ้าสำเร็จรูป	1,839.77	1,243.44	728.11	359.21	-50.67
6	สัตว์น้ำ	745.95	572.92	214.19	297.66	38.97
7	ผลไม้อื่น ๆ และของปรุงแต่งจากผลไม้	181.98	338.07	172.16	266.19	54.62
8	เครื่องจักรไฟฟ้าใช้ในอุตสาหกรรม	636.42	572.29	229.41	236.06	2.9
9	เหล็ก	49.92	227.46	42.67	223.09	422.8
10	มอเตอร์ไฟฟ้าชุดเครื่องกำเนิดไฟฟ้า	458.16	463.49	191.43	208.34	8.84
รวม 10 อันดับ		17,448.97	19,258.16	9,768.16	11,720.63	19.99

มูลค่าการค้าชายแดนไทย - กัมพูชา (รายสินค้า) ปี 2562-2564 (มกราคม-พฤษภาคม)						
: การส่งออก				หน่วย : ล้านบาท		
ลำดับ	รายการสินค้าส่งออก	2562	2563	2563	2564	% YoY
	อื่น ๆ	3,728.70	3,743.18	1,137.58	1,391.31	22.3
	มูลค่ารวม	21,177.67	23,001.34	10,905.74	13,111.94	20.23

สรุปเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนสระแก้วเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์สำคัญในการเชื่อมโยงเศรษฐกิจไทยกับประเทศเพื่อนบ้าน โดยมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อดึงดูดการลงทุนจากต่างประเทศ เพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ และกระจายความเจริญสู่ภูมิภาคเขตเศรษฐกิจพิเศษนี้ตั้งอยู่บนแนวระเบียงเศรษฐกิจตอนใต้ ซึ่งเป็นเส้นทางสำคัญในการขนส่งสินค้าไปยังพม่าและเวียดนามตอนใต้ โดยทิศทางการพัฒนาเน้นการส่งเสริมอุตสาหกรรมและบริการแห่งอนาคต การสร้างความหลากหลายด้านการท่องเที่ยว การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน และการพัฒนาเศรษฐกิจบนพื้นฐานผู้ประกอบการยุคใหม่ ซึ่งเศรษฐกิจของจังหวัดสระแก้วมีการขยายตัว โดยมีปัจจัยขับเคลื่อนจากภาคบริการและอุตสาหกรรม ในขณะที่ภาคเกษตรกรรมมีการหดตัว การค้าชายแดนไทย-กัมพูชามีแนวโน้มเปลี่ยนแปลง โดยสินค้าส่งออกและนำเข้ามีการปรับตัวตามความต้องการของตลาด การพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนสระแก้วต้องมีการพัฒนาอย่างบูรณาการและยั่งยืน โดยคำนึงถึงปัจจัยด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม การปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐาน การส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมเป้าหมาย และการพัฒนาศักยภาพของแรงงาน เป็นสิ่งสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน การสร้างความร่วมมือกับประเทศเพื่อนบ้านและการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษชายแดนสระแก้วให้ประสบความสำเร็จ

2.2 แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับทุนชุมชน

2.2.1 แนวคิดเกี่ยวกับทุน

ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ (Pierre Bourdieu) เห็นว่า เครือข่ายทางสังคมไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติหรือเป็นสิ่งที่สังคมให้มา แต่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติของสถาบัน เช่น สถาบันครอบครัว มีการให้นิยามตามความสัมพันธ์เชิงเครือญาติ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของการก่อรูปทางสังคม (Social Formation) สมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ ความเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากสมาชิกของกลุ่มเป็นทุนทางสังคม เพราะเป็นแหล่งรวมของการคบค้าสมาคมของสมาชิก ดังนั้น ทุนทางสังคมในทัศนะของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ จึงเป็นปรากฏการณ์ร่วม (Collective Phenomenon) ความเป็นสมาชิกกลุ่มสามารถสร้างทุนทางสังคมที่ส่งผลต่อทุนประเภทอื่น ๆ หลายด้านและการจัดรูปแบบองค์กรระบบราชการเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการเปลี่ยนทุนทางสังคมเชิงปริมาณ (จำนวนสมาชิกในองค์กร) ให้เป็นเชิงคุณภาพ (ประสิทธิภาพขององค์กร) การสร้างองค์กรลักษณะก่อเกิดสมานฉันท์ (Solidarity) ขึ้นระหว่างบุคคล

ในองค์กรก่อให้เกิดความเป็นสถาบัน (Institutionalize) การสร้างสมาคมอาสาสมัครต่าง ๆ จึงเป็นทั้งกลยุทธ์ระดับปัจเจกและส่วนร่วมในการลงทุนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนซึ่งก็คือการสะสมทุนทางสังคมนั่นเอง ทั้งนี้ทุนทางสังคมสามารถส่งต่อไปยังบุคคลอื่น โดยเฉพาะผู้นำในสมาคมนั้น ๆ และการพัฒนา เครือข่ายทางสังคมขึ้นอยู่กับความรู้สึทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคล ซึ่งประกอบด้วย 1) การยอมรับ (Recognition) 2) ความนับถือ (Respect) และ 3) ความเป็นชุมชน (Communal) และส่วนที่เป็นวัตถวิสัย (Objectivism) คือการได้รับการันตีจากองค์กร

เขาเห็นว่าความสัมพันธ์ที่มีประโยชน์สามารถรักษาทฤษฎีสมบัติหรือผลกำไรในเชิงสัญลักษณ์ได้กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ เครือข่ายความสัมพันธ์เป็นผลผลิตของยุทธศาสตร์การลงทุน ไม่ว่าจะเป็นปัจเจกบุคคล หรือกลุ่มที่มีจิตสำนึกหรือไม่ก็ตาม ก็มีเป้าหมายที่จะสร้างหรือผลิตซ้ำความสัมพันธ์ทางสังคมที่จะเป็นประโยชน์ในระยะสั้นหรือระยะยาวโดยตรงให้กับคนในเรื่องของการปฏิบัติการทางแนวคิดของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอร์ นั้น ทุนทางสังคมเป็นเหมือนเครื่องมือซึ่งเน้นการมองเรื่องผลประโยชน์ที่เพิ่มมากขึ้นในปัจเจกบุคคล และเน้นเรื่องการคำนึงถึงโครงสร้างความสามารถทางสังคมอย่างรอบคอบโดยมีเป้าหมายในการสร้างทรัพยากรเหล่านี้ตาม แนวคิดดั้งเดิม เขาไปไกลจนถึงการยืนยันว่า “ผลกำไรทวีขึ้นจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มเป็นพื้นฐานจากความสมานสามัคคีซึ่งทำให้เกิดผลกำไรได้”

โคลแมน (Coleman, 1988) กล่าวถึงการได้รับพัฒนาแนวคิดมาจากเศรษฐศาสตร์นีโอคลาสสิก ปีที่เริ่มแนวคิดคือปี 1980s เขาได้อธิบายทุนทางสังคมในฐานะที่เป็นตัวเชื่อมประสานการจัดระเบียบ หรือการจัดตั้งองค์กร สมาคม เขาเชื่อว่าทุนทางสังคมมีอยู่ในโครงสร้างของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลมาตั้งแต่เดิม ซึ่งทำให้การกระทำที่โยงโยในสังคมของแต่ละคนดูง่ายขึ้น เช่น พ่อค้าในตลาดเมืองโคโรจะมีการให้ข้อมูลลูกค้าแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการถ้อยทีถ้อยอาศัยหรือการเอื้อประโยชน์ต่อกัน ซึ่งเป็นเกณฑ์ของความสัมพันธ์ทางสังคมที่เป็นความพอใจร่วมกัน การสื่อสารและการรับรองต่าง ๆ จะเกิดขึ้นในเครือข่ายทางสังคม นั่นคือ เขาเห็นว่าทุนทางสังคม สามารถมีลักษณะของผลประโยชน์สาธารณะได้ โคลแมน ให้คำจำกัดความทุนทางสังคมโดยอธิบายผ่านหน้าที่ของมันว่าเป็น “ความหลากหลายในส่วนที่เป็นเอกภาพที่ปรากฏอยู่จริง ซึ่งมีจุดร่วมของสองสิ่งอยู่ด้วย กล่าวคือ มันรวมถึงเกณฑ์ของโครงสร้างทางสังคมและเอื้อให้การกระทำของตัวกระทำภายใต้โครงสร้างนั้นง่ายขึ้น ไม่ว่าจะเป็นคนหลายคนหรือกลุ่มคนที่ร่วมมือกัน”

โคลแมน ให้ความหมายทุนทางสังคมว่า ตามหน้าที่แล้วทุนทางสังคมประกอบด้วยสิ่งต่าง ๆ ที่มีแง่มุมเชิงโครงสร้างที่สามารถช่วยมนุษย์ให้กระทำกิจกรรมบางอย่างได้ โดยทุนทางสังคมก็เหมือนกับทุนอื่น ๆ ที่ก่อให้เกิดการผลิตได้และทุนทางสังคมต่างจากทุนอื่น ๆ ตรงที่ฝังตัวอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงาน องค์กรกับองค์กร เช่น การแลกเปลี่ยนข้อมูลในวงการธุรกิจ โดยทุนทางสังคมจะดำรงอยู่ภายใต้

1. ความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น กล่าวคือ มีพันธะผูกพัน ความคาดหวังไว้นื้อเชื่อใจกัน มีช่องทางการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสาร บรรทัดฐานของสังคม และการลงโทษที่ได้ผล
2. โครงสร้างทางสังคม ที่มีความใกล้ชิดของเครือข่าย และมีองค์กรภายใต้โครงสร้างสังคมที่เหมาะสม แนวคิดทุนทางสังคมของโคลแมน จึงเป็นชุดของความสัมพันธ์ที่อยู่บนความคาดหวังและค่านิยมร่วมกัน รวมทั้งการมีสำนึกในความไว้วางใจระหว่างกันด้วย

นอกจากนี้ โคลแมน ยังได้มองทุนทางสังคมเพิ่มเติมในมิติของวิถีชีวิตในสังคม คือ การมีเครือข่าย สถาบัน นโยบาย และจารีต นอกจากนี้ระบบคิดที่อยู่ในรูปของค่านิยม วัฒนธรรมของประชาชน ความไว้วางใจ และจารีตจะมีผลต่อความสัมพันธ์ของคน ซึ่งจะส่งผลต่อการจัดระเบียบ เศรษฐกิจสังคม ความเป็นชุมชนและเกิดผลดีต่อการดำเนินกิจกรรม

พัทน์ม (Putnam, 2002) กล่าวว่า มีพัฒนาการแนวคิดมาจากเดอ อคเกวิลล์ (De Tocqueville) ปีที่เริ่มแนวคิดคือ ช่วงปี ค.ศ. 1970-1993 เขาเห็นว่าทุนทางสังคมประกอบด้วย ความไว้วางใจ (Trust) บรรทัดฐาน (Norm) และเครือข่าย (Network) โดยการจะประสบความสำเร็จได้ต่อเมื่อความร่วมมือนั้นมีการสัมพันธ์เชื่อมโยงและมีความไว้วางใจกัน หรือที่เรียกว่า ทรัพยากรทางศีลธรรม (Moral Resource) ทุนทางสังคมยังมีลักษณะเป็นสาธารณสมบัติ ซึ่งอาจมีองค์กรนิติบุคคล เป็นตัวแทนในการจัดการได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือทุนทางสังคมมีลักษณะเป็นผลพลอยได้ที่เกิดจากกิจกรรมทางสังคมซึ่งทุนทางสังคมจะมีข้อผูกมัด บรรทัดฐานและความไว้วางใจที่เชื่อใจที่สามารถแลกเปลี่ยนกันได้ เช่น การที่สมาชิกของชมรมร้องเพลงเข้ามามีกิจกรรมร่วมกันเป็นเพราะเขาชอบร้องเพลง ไม่ใช่เพราะเขาต้องการสร้างเครือข่ายทางสังคมที่เข้มแข็ง แต่โดยนัยของมันสิ่งที่ได้คือมีการสะสมทุนทางสังคมขึ้น พัทน์ม เห็นว่าทุนทางสังคมสามารถอยู่ในรูปของผลประโยชน์สาธารณะได้ เช่นเดียวกับแนวคิดของโคลแมน และนอกจากนี้ทุนทางสังคมก็สามารถอยู่ในรูปของผลประโยชน์เฉพาะบุคคลได้เช่นกัน พัทน์ม ได้เชื่อมโยงให้เห็นถึงความสำคัญของการตระหนักถึงภาระหน้าที่ที่แต่ละคนพึงมีต่อสังคมของตน โดยมีจิตใจมุ่งมั่นที่จะเข้าไปช่วยกิจการสาธารณะต่าง ๆ ซึ่งเรียกคุณลักษณะนี้ว่า เครือข่ายชุมชน (Civic Engagement) คำนี้เป็นคำที่ทางวิชาการในประเทศไทยยังไม่ค่อยใช้มากนัก แต่โดยมากจะพบในเอกสารของอเมริกา มาลิก และวาเกิล ได้อธิบายคำนี้ว่า เป็นส่วนย่อยในคำว่าทุนทางสังคมอีกทีหนึ่ง ถ้าเราเข้าใจศัพท์ดังกล่าวว่าเป็นกระบวนการที่ทำให้ประชาชนพลเมืองหรือตัวแทนที่เขาไว้วางใจให้ใช้อิทธิพล มีส่วนร่วมและควบคุมเรื่องของส่วนรวม เราจะพบว่ากระบวนการนี้ในทุนทางสังคมโดยผ่านปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนและกระบวนการที่เขาเต็มใจเข้าไปเกี่ยวข้องเพื่อให้ผลลัพธ์ที่ดีหรือกล่าวโดยทั่วไปว่าเครือข่ายชุมชน นำไปสู่ทุนทางสังคมและความสำเร็จทางการพัฒนาผ่านช่องทางการมีปากมีเสียงของประชาชน ผ่านตัวผู้แทน ประชาชนและการรับผิดชอบ (Accountability)

พัทน์ม พยายามนำเสนอแนวคิดทุนทางสังคมด้วยการเชื่อมโยงมิติในปัจจุบัน อนาคตกับมิติในอดีต โดยอธิบายว่าทุนทางสังคมซึ่งประกอบไปด้วย ความไว้วางใจ การต่างตอบแทน หรือการพึ่งพาอาศัยกัน การมีข้อพันธะกรณีร่วมกันของประชาชน ขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นรูปแบบของทุนทางสังคมที่ถูกสร้างขึ้นในอดีต และพยายามที่จะนำมาใช้ในปัจจุบัน หรืออนาคต ทุนทางสังคมในลักษณะดังกล่าวจึงเป็นความสัมพันธ์ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างกันของสมาชิกในวัฒนธรรมเดียวกัน เป็นการสร้างความสำนึกในหน้าที่ร่วมกัน (Sense of Mutual Obligation) และการทำให้รู้สึกปลอดภัยร่วมกันในหมู่สมาชิก

ทุนทางสังคมเป็นสิ่งสำคัญที่มีส่วนเพิ่มพูนผลประโยชน์ในเชิงทุนอื่น ๆ ด้วยทั้งทุนที่เป็นกลไกสิ่งของ (Physical Capital) ทุนในเชิงเศรษฐกิจหรือทุนในเชิงของมนุษย์ สำหรับทุนในเชิงมนุษย์ การเพิ่มความสามารถของส่วนบุคคลในการสร้างสิ่งต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับเครื่องมือและการฝึกอบรม แต่การเพิ่มพูนทางสังคมขึ้นอยู่กับศักยภาพขององค์กรทางสังคม ซึ่งประกอบด้วย

เครือข่าย บรรทัดฐาน และความไว้วางใจ และกล่าวถึงประโยชน์ของทุนทางสังคมในรูปของเครือข่ายที่เกิดจากความเห็นพ้องต้องกันของประชาชนว่ามีอยู่หลายประการ ได้แก่

1. ทำให้เพิ่มศักยภาพในการทำงานและช่วยลดต้นทุนในการทำงานได้มากกว่าที่จะปลีกตัวไปทำแบบปัจเจก
2. ทำให้จารีตประเพณีที่เกี่ยวกับการพึ่งพาอาศัยกันหรือการต่างตอบแทน (Reciprocity) แข็งแรงและมีพลังมากขึ้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับกระบวนการรักษาชื่อเสียงและการยอมรับจารีตประเพณีของชุมชนนั้น ๆ ด้วยว่ามีมากน้อยเพียงใด
3. เกิดความไว้วางใจระหว่างกันของคนในเครือข่ายทำให้การติดต่อและระบบข้อมูลข่าวสาร มีความสะดวกรวดเร็ว
4. มีการนำความสำเร็จร่วมกันในอดีตมาใช้ให้เป็นประโยชน์เพื่อสร้างความร่วมมือในอนาคต

ขณะที่ เชอริล จาคอบส์ (Cheryl Jacobs, 2007) อธิบายว่า กรอบทุนชุมชนเป็นเครื่องมือวิเคราะห์ที่ทรงพลัง ซึ่งพัฒนาขึ้นเพื่อทำความเข้าใจและประเมินศักยภาพของชุมชนในมิติที่หลากหลาย แทนที่จะพิจารณาความสำเร็จของชุมชนจากมุมมองทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว กรอบแนวคิดนี้มองว่าชุมชนที่เข้มแข็งและยั่งยืนนั้นมีทุนหรือทรัพยากรที่หลากหลายและสมดุล ทุนเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงเงินทุน แต่ยังรวมถึงทรัพยากรธรรมชาติ วัฒนธรรม ทักษะของประชากร เครือข่ายทางสังคม อำนาจทางการเมือง โครงสร้างพื้นฐาน และทุนทางการเงิน การทำความเข้าใจความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างทุนเหล่านี้เป็นสิ่งสำคัญในการวางแผนและดำเนินงานพัฒนาชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ในงานวิจัยการใช้กรอบทุนชุมชนช่วยให้ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ชุมชนได้อย่างครอบคลุมและระบุจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนได้อย่างแม่นยำ

ทุนธรรมชาติ (Natural Capital) เป็นรากฐานสำคัญของชุมชน โดยเฉพาะชุมชนที่พึ่งพาการเกษตรหรือทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิต การจัดการทุนธรรมชาติอย่างยั่งยืนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อความมั่นคงทางอาหาร สุขภาพ และคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน ในงานวิจัยการศึกษาทุนธรรมชาติอาจรวมถึงการวิเคราะห์การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ การประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การศึกษาแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนธรรมชาติกับการพัฒนาชุมชนในด้านอื่น ๆ

ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) เป็นเอกลักษณ์และรากเหง้าของชุมชน ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและความภาคภูมิใจของคนในชุมชน การอนุรักษ์และส่งเสริมทุนวัฒนธรรมสามารถสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจและสังคมให้กับชุมชนได้ ในงานวิจัยการศึกษาทุนวัฒนธรรมอาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของวัฒนธรรมต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนวัฒนธรรมกับการมีส่วนร่วมของชุมชน และการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมต่อชุมชน

ทุนมนุษย์ (Human Capital) เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชน การพัฒนาทักษะ ความรู้ และสุขภาพของประชากรช่วยเพิ่มศักยภาพในการสร้างรายได้และพัฒนาชุมชน ในงานวิจัยการศึกษาทุนมนุษย์อาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของการศึกษาและ

การฝึกอบรมต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการส่งเสริมสุขภาพของประชากร การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนมนุษย์กับการมีส่วนร่วมของชุมชน และการประเมินผลกระทบของการย้ายถิ่นฐานต่อทุนมนุษย์ของชุมชน

ทุนทางสังคม (Social Capital) เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งและความสามัคคีของชุมชน การมีเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ดี ความไว้วางใจ และการมีส่วนร่วมของชุมชน ช่วยส่งเสริมความร่วมมือและการแก้ไขปัญหาของชุมชน ในงานวิจัยการศึกษาทุนทางสังคมอาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของทุนทางสังคมต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชน การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคมกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมต่อทุนทางสังคมของชุมชน

ทุนทางการเมือง (Political Capital) เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความเป็นธรรมและความเท่าเทียมในชุมชน การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการเข้าถึงทรัพยากรช่วยให้ชุมชนสามารถกำหนดทิศทางการพัฒนาของตนเองได้ ในงานวิจัย การศึกษาทุนทางการเมืองอาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของอำนาจทางการเมืองต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมทางการเมืองของชุมชน การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางการเมืองกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองต่อชุมชน

ทุนกายภาพ (Built Capital) เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสะดวกสบายและคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคนในชุมชน การมีโครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวกที่เพียงพอและมีคุณภาพช่วยสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน ในงานวิจัยการศึกษาทุนกายภาพอาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของโครงสร้างพื้นฐานต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่ยั่งยืน การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนกายภาพกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อชุมชน

ทุนทางการเงิน (Financial Capital) เป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน การมีแหล่งเงินทุนที่มั่นคงช่วยให้ชุมชนสามารถลงทุนในโครงการพัฒนาต่าง ๆ ได้ ในงานวิจัยการศึกษาทุนทางการเงินอาจรวมถึงการวิเคราะห์ผลกระทบของแหล่งเงินทุนต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษาแนวทางการส่งเสริมการเข้าถึงแหล่งเงินทุนของชุมชน การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางการเงินกับการพัฒนาเศรษฐกิจ และการประเมินผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจต่อชุมชน

ธนาคารโลก (World Bank, 1998) ได้พัฒนาการแนวคิดมาจากพัทน์ม และโคลแมน รวมถึงงานวิจัยของธนาคารโลกเองโดยปี ที่เริ่มแนวคิดคือ ช่วงปี ค.ศ. 1990-1993 ให้แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางสังคมว่า ทุนทางสังคมเกิดเพราะความสัมพันธ์ระหว่างกันของมนุษย์ ธนาคารโลกมองเรื่องทุนทางสังคมอย่างกว้าง ๆ ตั้งแต่เรื่องศักยภาพ ความสามารถ แม้แต่ระบบการเมืองเป็นเรื่องของคุณสมบัติ/คุณลักษณะของสังคม (Property of Society) ซึ่งเน้นความเชื่อมโยงเครือข่ายทางสังคมที่สังคมสามารถทำงานได้คือสิ่งที่สังคมมี และสามารถทำงานร่วมกันได้แก้ไขปัญหาได้ ทุนทางสังคมของธนาคารโลกค่อนข้างเน้นในเรื่องขององค์กร/สถาบันทางสังคม โดยมองว่าองค์กรภายนอกที่เข้าไปให้ความช่วยเหลือชุมชนหรือกลุ่มคนสามารถสร้างทุนทางสังคมให้คนเหล่านั้นได้ สิ่งที่ถูกพูดถึงมากคือ

เรื่องของความไว้วางใจ และการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกัน ทั้งหมดนี้ เพื่อจะนำไปสู่ความร่วมมือของสังคมที่จะผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและร่วมมือกันทำงานได้

ฟรานซิส (Francis, 2002) ได้เสนอว่า การมีต้นทุนทางสังคมสูงจะเอื้อประโยชน์ต่อการพัฒนาแบบยั่งยืนและความเสื่อมโทรมของสังคมที่ปรากฏให้เห็น เกิดจากการขาดต้นทุนทางสังคม อันเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาแบบยั่งยืน คริชนา (Krishna, 1999) นักเศรษฐศาสตร์สำนักธนาคารโลก กล่าวถึงทุนทางสังคม คือ การที่บุคคลสามารถได้ประโยชน์จากการเป็นสมาชิกของสังคม หรือเครือข่ายสังคมผ่านความสัมพันธ์ทางสังคมหรือโครงสร้างทางสังคม ทุนทางสังคมอาจแบ่งคร่าว ๆ ในลักษณะเชิงโครงสร้างได้ 2 ประเภท คือ

1. ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้ (Cognitive Social Capital) มีลักษณะค่อนข้างเป็นนามธรรม มองเห็นและประเมินได้ยาก เพราะอยู่ภายในจิตใจของเราทุนทางสังคมประเภทนี้เกี่ยวข้องกับเรื่องของความรู้สึนึกคิด จิตใจ ค่านิยม ความเชื่อ ทศนคติ เช่น ความเชื่อถือไว้วางใจกัน คุณค่าร่วมกัน (Share Values) ความเกื้อกูลกัน ทุนทางสังคมประเภทการรับรู้จะเปลี่ยนแปลงอย่างจงใจหรือตามเจตนาได้ยาก เนื่องจากเป็นสิ่งที่สะสมมานานจากบรรทัดฐานทางวัฒนธรรม (Cultural Norm)

2. ทุนทางสังคมประเภทโครงสร้างลักษณะ (Structural Social Capital) มีลักษณะที่มองเห็นและประเมินได้ง่ายกว่าเข้าใจได้ง่ายกว่าประเภทแรก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับบทบาทพฤติกรรมกรกระทำหรือความสัมพันธ์ที่เราสร้างขึ้น ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของเครือข่ายสายสัมพันธ์อุปถัมภ์หรือจะเป็นเครือข่ายองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ รวมทั้งสถาบันในรูปของกฎของการเล่นเกม (Rule of the Game) เช่น กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ กฎหมาย รัฐธรรมนูญ ทุนทางสังคม โครงสร้างลักษณะอาจเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบายที่กำหนดขึ้น

วูล คอค (Woolcock, 2002 : 23) กล่าวว่า ความสัมพันธ์ของคนในสังคมที่จัดว่าเป็นทุนทางสังคม มีอยู่หลายลักษณะ ได้แก่ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัว เพื่อนสนิทและเพื่อนร่วมงาน อาจจะเป็นเพื่อนร่วมงานที่มีลักษณะทางประชากรที่แตกต่างกัน ด้วยความสัมพันธ์ทั้งสองลักษณะเป็นความสัมพันธ์ในแนวนอน มีความสัมพันธ์อีกชนิดหนึ่งที่เรียกว่า “Linkages” เป็นความสัมพันธ์ในแนวตั้ง เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างคนรวยกับคนจน ความสัมพันธ์ทั้งสามลักษณะจะส่งผลต่อการพัฒนาและสิ่งแวดล้อมที่ต่างกัน เครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Networks) รวมทั้งความร่วมมือภายในครัวเรือนหรือระหว่างกลุ่มที่มีการพบปะเผชิญหน้ากันอย่างไม่มีกฎเกณฑ์ใด ๆ เช่น การรับเอาความช่วยเหลือจากต่างประเทศ เครือข่ายสามารถที่จะรวมเอาองค์กรที่เป็นทางการที่มีกฎหมายรับรองมีรายได้ที่เป็นตัวเงิน (Cash Revenues) หรือเป็นบัญชีฝากเงิน เช่น สหกรณ์การเกษตรและหน่วยสินเชื่อ (Credit Unions) ก็ได้ เครือข่ายทางสังคมอย่างไม่เป็นทางการ (Informal Social Networks) ซึ่งทำหน้าที่แทนรัฐบาลในการส่งเสริมสวัสดิการ ในกรณีที่ไม่มีการสาธารณะ นอกจากนี้ยังเป็นเครือข่ายที่ดำเนินงานร่วมมือกับรัฐบาลหรือหน่วยงานที่เป็นทางการหรือบุคคลอื่น ๆ ได้ด้วย (พีรณัฐ สังพันธ์, 2558)

ทุนชุมชน เป็นความสัมพันธ์ที่ถูกสะสมในรูปแบบความไว้วางใจ ความเข้าใจซึ่งกันและกัน การให้คุณค่าร่วมกันและพฤติกรรมที่เชื่อมโยงสมาชิกของเครือข่ายและชุมชนเข้าด้วยกัน

ซึ่งก่อให้เกิดความร่วมมือภายในชุมชน ขณะเดียวกันทุนชุมชนเป็นการสร้างบรรทัดฐานร่วมและสร้างความไว้วางใจและความร่วมมือภายในชุมชน โดยแบ่งออกประเภทได้ดังนี้

2.2.2 ความหมายเกี่ยวกับทุน

สติมสัน, เวสเทิร์น, บอม และแวน เกลเลคัม (Stimson, R.J., Western, J., Baum, S. and Van Gellecum, Y., 2005) กล่าวว่า ทุนของชุมชน หรือ Community Capital เป็นแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งสามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมให้เกิดการเติบโตอย่างยั่งยืน ฟลอรา และฟลอรา (Flora & Flora, 2013) ทุนของชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และเพิ่มขีดความสามารถในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แนวคิดนี้ได้รับการศึกษามากขึ้นในช่วงไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมา เนื่องจากเป็นแนวทางที่สามารถนำไปใช้ได้จริงในการวิเคราะห์และส่งเสริมการพัฒนาในระดับชุมชนและท้องถิ่น

ทุนของชุมชน สามารถจำแนกออกเป็นหลายประเภท เช่น ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และทุนทางมนุษย์ เอเมอร์ และฟลอรา (Emery & Flora, 2006) การทำความเข้าใจประเภทของทุนเหล่านี้จะช่วยให้สามารถกำหนดกลยุทธ์การพัฒนาชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพ การวัดทุนของชุมชนมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการทำความเข้าใจสถานะของชุมชน รวมถึงการพัฒนาแนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนของชุมชน โดยประเภทของทุนของชุมชนประกอบด้วย

1. ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital) หมายถึง ทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการเงินและเศรษฐกิจของชุมชน เช่น รายได้เฉลี่ยของครัวเรือน อัตราการจ้างงาน และจำนวนธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (SMEs) (Putnam, 2000) ชุมชนที่มีทุนทางเศรษฐกิจสูงมักจะมีความสามารถในการพึ่งพาตนเองและสามารถดึงดูดการลงทุนจากภายนอกได้มากขึ้น นอกจากนี้ ทุนทางเศรษฐกิจยังครอบคลุมถึงความสามารถในการเข้าถึงแหล่งเงินทุน การสนับสนุนทางการเงินจากภาครัฐและเอกชน รวมถึงโครงสร้างพื้นฐานที่ส่งเสริมการเติบโตทางเศรษฐกิจ เช่น ถนน ตลาด และระบบคมนาคมที่มีประสิทธิภาพ

2. ทุนทางสังคม (Social Capital) เกี่ยวข้องกับเครือข่ายความสัมพันธ์และความไว้วางใจระหว่างบุคคลในชุมชน (Coleman, 1988) ตัวชี้วัดสำคัญของทุนทางสังคม ได้แก่ ระดับความไว้วางใจในชุมชน การมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม และจำนวนองค์กรภาคประชาสังคม (NGOs) ที่มีอยู่ในพื้นที่ ทุนทางสังคมที่แข็งแกร่งช่วยส่งเสริมความร่วมมือระหว่างสมาชิกในชุมชนและเอื้อต่อการพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาร่วมกันในระดับชุมชน การสร้างความไว้วางใจและการมีส่วนร่วมของประชาชนมีบทบาทสำคัญในการทำให้ชุมชนสามารถจัดการกับปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น

3. ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ประกอบด้วยขนบธรรมเนียม ประเพณี และค่านิยมที่สืบทอดกันมา บูร์ดิเยอ (Bourdieu, 1986) การวัดทุนทางวัฒนธรรมสามารถทำได้โดยการวิเคราะห์จำนวนเทศกาลที่จัดขึ้นในชุมชน การรักษาสถาปัตยกรรมดั้งเดิม และระดับความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมท้องถิ่น ทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มีความสำคัญของการเสริมสร้างอัตลักษณ์ของชุมชน และยังสามารถใช้เป็นทรัพยากรในการพัฒนาอุตสาหกรรมการท่องเที่ยววัฒนธรรมซึ่งช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนในระยะยาว

4. **ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ (Natural Capital)** หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่ชุมชนมีอยู่ เช่น ป่าไม้ แหล่งน้ำ และคุณภาพอากาศ คอستانซา และคณะ (Costanza et al., 1997) การวัดทุนประเภทนี้ต้องพิจารณาถึงคุณภาพของสิ่งแวดล้อมและความสามารถในการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืน ทรัพยากรธรรมชาติที่ได้รับการจัดการอย่างมีประสิทธิภาพสามารถช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนผ่านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การเกษตร การประมง และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและการพัฒนาแนวทางการใช้ทรัพยากรอย่างยั่งยืนจึงเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาชุมชนในระยะยาว

5. **ทุนทางมนุษย์ (Human Capital)** หมายถึง ระดับการศึกษา สุขภาพ และทักษะของประชากรในชุมชน (Becker, 1964) การวัดทุนทางมนุษย์สามารถใช้ตัวชี้วัด เช่น อัตราการรู้หนังสือ อัตราการเข้าถือการศึกษา และสถานะสุขภาพของประชากร ทุนทางมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญที่มีผลกระทบโดยตรงต่อความสามารถในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน การส่งเสริมการศึกษาและสุขภาพที่ดีเป็นแนวทางสำคัญในการเพิ่มขีดความสามารถของประชากร และสร้างโอกาสในการพัฒนาที่ยั่งยืน

วิธีการวัดทุนของชุมชน หรือ Community Capital สามารถทำได้โดยใช้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและข้อมูลเชิงคุณภาพ ฟลอรา และฟลอรา (Flora & Flora, 2013) ตัวอย่างเช่น การวิเคราะห์ข้อมูลเศรษฐกิจจากหน่วยงานภาครัฐ การสำรวจความพึงพอใจของประชากร และการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้นำชุมชน วิธีการเหล่านี้ช่วยให้สามารถระบุจุดแข็งและจุดอ่อนของชุมชนเพื่อใช้ในการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อดีของการวัดทุนของชุมชน จะสามารถช่วยให้เห็นภาพรวมของศักยภาพชุมชน ทำให้สามารถวางแผนพัฒนาได้ตรงกับความต้องการของชุมชน รวมถึงเป็นเครื่องมือในการพัฒนาอย่างยั่งยืน ช่วยกำหนดแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างสมดุล และช่วยดึงดูดการลงทุนจากภายนอก เช่น นักลงทุนสามารถใช้ข้อมูลนี้เพื่อประเมินโอกาสในการลงทุน

สรุป ทุนของชุมชน เป็นแนวคิดสำคัญที่ช่วยให้เข้าใจศักยภาพของชุมชนและสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาชุมชนให้เติบโตอย่างยั่งยืน การวัดทุนของชุมชน มีความจำเป็นเพื่อให้สามารถระบุทรัพยากรที่มีอยู่และกำหนดกลยุทธ์ในการพัฒนาได้อย่างเหมาะสม

ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับ โคลแมน (Coleman, J. S., 1988) กล่าวว่า ทุน หมายถึง ของเดิมหรือเงินเดิม ที่มีไว้ ลงไว้ กำหนดไว้ จัดตั้งไว้เพื่อประโยชน์ให้องค์การ เช่น มีความรู้เป็นทุน มีเงินเป็นทุน มีทรัพยากรธรรมชาติเป็นทุน มีแกนนำชุมชนเป็นทุน ทั้งนี้ ทุน สามารถแบ่งออกเป็นทุนที่เป็นเงินตรา คือ กองทุน เงินทุนที่เกิดขึ้นจากการออม การสะสมทรัพย์ รวมถึงงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทุนที่ไม่ใช่เงินตรา ประกอบด้วย

1. **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** หมายถึง ความรู้ความชำนาญด้านต่าง ๆ ของคนทุกเพศทุกวัยในชุมชน ได้แก่ ความรู้ด้านสุขภาพอนามัย ด้านการศึกษา ด้านภูมิปัญญา เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ครู พระสงฆ์ กลุ่มองค์กรต่าง ๆ เด็ก สตรี เยาวชน ผู้สูงอายุ ผู้ด้อยโอกาส คนพิการ เด็กกำพร้า รวมถึงผู้มีฐานะทางเศรษฐกิจทั้งยากจน และร่ำรวย

2. **ทุนสังคม (Social Capital)** หมายถึง ทรัพยากรทางสังคมที่ประชาชนใช้เพื่อการดำรงชีพ รวมทั้งความไว้วางใจ การยอมรับซึ่งกันและกันของคนในชุมชน กลุ่มองค์กร เครือข่ายภาคประชาชน ภาคประชาสังคมที่มีความสัมพันธ์ต่อกัน ตลอดจนความเชื่อถือศรัทธา และวัฒนธรรม ที่สืบทอดมายาวนาน

3. **ทุนกายภาพ (Physical Capital)** หมายถึง สิ่งที่มนุษย์ได้สร้างขึ้นเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการดำเนินชีวิต หรือเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิตที่สนับสนุนการดำรงชีพของประชาชน ได้แก่ การคมนาคมขนส่ง ระบบไฟฟ้า ประปา ระบบพลังงาน การสื่อสารโทรคมนาคม โบราณวัตถุ โบราณสถาน หรือสิ่งปลูกสร้างต่าง ๆ

4. **ทุนธรรมชาติ (Natural Capital)** หมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมต่าง ๆ ที่เป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของประชาชนในชุมชน ได้แก่ แหล่งน้ำธรรมชาติ ป่าไม้ ดิน น้ำ ภูเขา ทะเล เกาะ สัตว์ป่า แร่ธาตุ พลังงาน น้ำพุ พืชพันธุ์ ธัญญาหาร เป็นต้น

ขณะที่ พัทธัม (Putnam, R., 1993) กล่าวว่า ทุน หมายถึง ปัจจัยการผลิตในรูปของเงินและสินค้าต่าง ๆ ที่นายทุนใช้ร่วมกับแรงงานในการผลิตทำให้เกิดทรัพย์สินเพิ่มขึ้นในรูปของมูลค่าส่วนเกิน (Surplus Value) ตลอดจนสินทรัพย์ระยะยาว ซึ่งบริษัทลงทุนเพื่อผลิตสินค้าและบริการ รวมถึงเงินทุนในรูปของการลงทุน กำไร หรือเงินกู้เพื่อใช้ในการดำเนินธุรกิจ ภายใต้การให้นิยามความหมายเรื่องทุนตามแนวเศรษฐศาสตร์มาเป็นระยะเวลานาน ก็ได้มีผู้โต้แย้งแนวคิดนี้ โดยเห็นว่าทุนมีความหมายนอกเหนือจากการเป็นปัจจัยการผลิตแต่ก็มีปัจจัยอื่นที่ช่วยให้ประสบความสำเร็จเพราะฉะนั้นความหมายจึงแตกต่างกัน

1. **ทุนทางเศรษฐกิจ (Economic Capital)** ในทางเศรษฐศาสตร์ “ทุน” หมายถึง ปัจจัยการผลิตชนิดหนึ่ง เป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อใช้ร่วมกับปัจจัยการผลิตอื่น ๆ เพื่อการผลิตสินค้าและบริการ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า สินค้าทุน (Capital Goods) แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ สิ่งก่อสร้าง (Construction) และเครื่องจักร เครื่องมือ (Equipment) ในกรณีการผลิตทางการเกษตร สัตว์ใช้งานต่าง ๆ ถือเป็นปัจจัยทุนเช่นกัน นอกจากนี้ ในบางกรณีอาจรวมทรัพยากรมนุษย์ ทุนที่ดิน ทุนวัตถุดิบ เป็นต้น

2. **ทุนมนุษย์ (Human Capital)** กล่าวว่า การวางอยู่บนฐานความคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่อธิบายเรื่องการลงทุนและผลตอบแทนจากการลงทุน ความแตกต่างในค่าจ้าง และการได้เปรียบในการทำงาน ทุนมนุษย์มองได้ 2 ด้าน คือ การลงทุนทางการศึกษา สุขภาพ การฝึกทักษะความสามารถของมนุษย์ และการนำทุนหรือสมรรถนะและศักยภาพของมนุษย์ไปใช้เพื่อการสร้างสรรค์และผลิตงาน ทุนมนุษย์ในประเทศไทยนั้นได้ให้ความสำคัญกับมนุษย์ที่มีศักยภาพ ความรู้ คุณธรรม และความเสียสละ เพื่อผลประโยชน์ของส่วนรวมซึ่งถือเป็นบุคคลที่มีคุณค่า เช่น ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นต้น โดยไม่ได้เน้นที่เรื่องของการศึกษาว่าจะมีความรู้มากน้อย ตามมาตรฐานทางการศึกษาในระบบ ดังนั้นทุนมนุษย์จึงเป็นเรื่องความรู้ ทักษะ ความชำนาญ การดูแลรักษา สุขภาพ ในระดับครอบครัว หากพ่อแม่จะสร้างทุนมนุษย์ให้กับบุตรหลานของตนได้ด้วยการให้ความรู้และทักษะที่ถ่ายทอดมาจากคนในครอบครัว ในระดับชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนเดียวกันก็สามารถถ่ายทอดความรู้และทักษะอื่น ๆ ให้กับสมาชิกของชุมชนได้ หรือในระดับปัจเจกชน

3. ทุนวัฒนธรรม (Cultural Capital) แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรมเป็นแนวคิดหนึ่งที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับทุนทางสังคมอย่างแยกกันแทบจะไม่ออก ทุนวัฒนธรรมเป็นระบบความคิด ความเชื่อ และเป็นเครื่องมือของการมีศักดิ์ศรีและอำนาจที่เหนือกว่าชนชั้นอื่น เป็นกระแสสังคมที่ตั้งอยู่บนความรู้ ความคุ้นเคยและรู้สึกกับสิ่งที่เกิดขึ้นและวิถีของวัฒนธรรมที่ครอบงำหรือมีอำนาจในสังคมนั้น ทุนวัฒนธรรม รวมไปถึงภูมิหลังของครอบครัว สถานภาพทางสังคม การลงทุนและความผูกพันกับการศึกษาที่เป็นองค์ความรู้ และทรัพยากรอื่น ๆ ที่มีผลต่อความสำเร็จ

4. ทุนทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Capital) ทุนทางสิ่งแวดล้อม ทั้งด้านการค้าและที่ไม่เกี่ยวข้องกับการค้า ระบบนิเวศที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของประชาชน ความต้องการขั้นพื้นฐานของมนุษย์ รวมถึง อาหาร น้ำ พลังงาน อากาศ การกำจัดของเสียจากการใช้ฤดูกาล รวมทั้งสิ่งอื่น ๆ ที่ใช้สนับสนุนการดำเนินชีวิตประจำวัน เช่น การพักผ่อนหย่อนใจ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

5. ทุนทางสังคม (Social Capital) เช่น เครือข่าย มูลนิธิ สมาคม กลไกทางสังคม สถาบันทางสังคม ทุนทางสังคมจึงเกิดขึ้นจากความสัมพันธ์ ความไว้วางใจและบรรทัดฐานของสังคม ซึ่งเป็นรูปแบบปฏิสัมพันธ์ที่ก่อรูปทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ สำหรับทุนทางสังคมเป็นสิ่งที่คงทน ยืนยาวคล้ายทุนทางด้านเศรษฐศาสตร์จะมีราคาเมื่อมีการเข้าไปครอบครองถือกรรมสิทธิ์ในตัวของทุนทางสังคม การลงทุนในทุนทางสังคมจำเป็นต้องใช้เวลา (Times) และพลังงาน (Energy) ในการที่จะสร้างทุนทางสังคมขึ้นมาและรักษาให้คงอยู่ต่อไป โดยบทบาทส่วนนี้เป็นหน้าที่ของเครือข่าย ทุนทางสังคมมีประโยชน์ในฐานะเครื่องมือหรือสะพานเชื่อม ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของกลุ่มผลประโยชน์หรือกำไรของทุนทางสังคมไม่สามารถแสดงด้วยการเพิ่มขึ้น หรือลดลงได้อย่างชัดเจนเหมือนทุนด้านเศรษฐศาสตร์ ดังนั้นจึงทำให้ยากลำบากต่อการกำหนดค่าของทุนทางสังคม ความยากลำบากยิ่งเพิ่มมากขึ้นเมื่อทุน (Stock) ของทุนทางสังคมจะมีอยู่ในความสัมพันธ์ของเครือข่ายมากกว่าในตัวของแต่ละบุคคลเหมือนกับทุนมนุษย์ทำให้เป็นการยากที่จะนิยามคุณสมบัติที่ถูกต้องหรือการเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์

ซึ่งเป็นไปในทิศทางเดียวกับ สโตน และฮิวจ์ (Stone, W., & Hughes, J., 2002) กล่าวว่า การสร้างและการสนับสนุนชุมชนที่เข้มแข็ง ได้กลายเป็นเป้าหมายหลักของนโยบายสาธารณะของออสเตรเลีย ตัวอย่างเช่น งบประมาณของรัฐบาลกลางปี 2544-2545 ได้ประกาศให้ทุนสนับสนุนนโยบายและโครงการต่าง ๆ มากมายภายใต้เป้าหมายกว้าง ๆ ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน การเน้นนโยบายในด้านความแข็งแกร่งของชุมชนนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มปัจจุบันในสาขาวิชาการและการพัฒนาชุมชน ซึ่งเน้นย้ำถึงการเสริมอำนาจ การเพิ่มขีดความสามารถ และความยั่งยืนของชุมชน อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องจุดแข็งของชุมชนยังคงมีการกำหนดไว้อย่างไม่ชัดเจน แม้ว่าชีวิตชุมชนในหลาย ๆ ด้านจะเป็นที่เข้าใจกันดี แต่ก็ยังไม่มี ความเข้าใจร่วมกันว่าจุดแข็งของชุมชนคืออะไร หรือจุดแข็งดังกล่าวมีความสัมพันธ์กันและ/หรือกับปัจจัยอื่น ๆ อย่างไร หรือจะอำนวยความสะดวกให้กับชุมชนที่เข้มแข็งได้อย่างไร เป็นผลให้เราอาจถามได้ว่า เราจะได้รู้อย่างไรว่าชุมชนที่เข้มแข็งเป็นอย่างไรเมื่อเราเห็นชุมชนนั้น เราจะอำนวยความสะดวกในการพัฒนาชุมชนที่เข้มแข็งได้อย่างไร

ยุทธศาสตร์ชุมชนที่เข้มแข็งของประเทศออสเตรเลีย เป็นภาพสะท้อนที่โดดเด่นที่สุดในนโยบายสาธารณะของการกลับมาให้ความสำคัญกับชุมชนโดยทั่วไป และยุทธศาสตร์นี้เป็นยุทธศาสตร์ที่ส่งเสริมความจำเป็นในการมีชุมชนที่เข้มแข็งมากที่สุด โดยเสนอว่าองค์ประกอบสำคัญของชุมชนที่เข้มแข็ง ได้แก่ ความสามารถในการเป็นผู้นำ ทักษะและความรู้ ทุนส่วนระหว่างภาครัฐและเอกชน และแกนหลักที่แข็งแกร่งของผู้ที่ทำงานอาสาสมัคร นอกจากนี้ ยุทธศาสตร์นี้ยังเน้นย้ำถึงการป้องกันและการแทรกแซงตั้งแต่เริ่มต้น โดยการระบุบทบาทที่ครอบครัวและชุมชนสามารถมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาต่าง ๆ ผ่านสิ่งต่าง ๆ ในสังคมได้

โดยที่ทุนต่าง ๆ ในชุมชนสามารถทำงานเพื่อส่งเสริมซึ่งกันและกันได้อย่างไรภายในชีวิตชุมชน “การมีโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพของคอมพิวเตอร์หรือเครื่องจักรพิเศษเพียงเล็กน้อย หากไม่มีทุนมนุษย์ในการใช้งาน การลงทุนเงินทุนทางการเงินในธุรกิจใหม่จะมีประสิทธิภาพมากขึ้น หากมีทุนทางกายภาพของโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่ และทุนมนุษย์ของพนักงานที่มีทักษะ ในทำนองเดียวกัน ทุนทางสังคมจะเพิ่มประสิทธิภาพของทุนรูปแบบอื่น ๆ กลุ่มหรือชุมชนที่มีระดับความไว้วางใจสูงสามารถมีประสิทธิภาพมากขึ้น และสามารถผลิตได้มากกว่ากลุ่มที่มีทุนทางสังคมต่ำ”

ขณะที่ ฌัชชา ศิรินทราร (2561) กล่าวว่า ประเภทของทุนประกอบไปด้วย ทุนทางเศรษฐกิจ เป็นทรัพย์สินที่สะสมไว้ เช่น เงินทอง สิ่งของที่มีราคา ที่ดิน บ้านเรือนเครื่องเพชร รถยนต์ หุ่น ที่สามารถคำนวณเป็นปริมาณได้แน่นอนและมีรูปแบบที่ตายตัว ทุนทางวัฒนธรรม เป็นการหล่อหลอมคุณสมบัติที่ติดตัว สามารถนำไปเพิ่มพูนคุณค่าของตนเองได้ เช่น ความรู้ รสนิยม กริยา งานศิลปะและหนังสือ โดยทุนทางวัฒนธรรมสามารถแบ่งออกได้ 3 ระดับ ประกอบด้วย ทุนทางวัฒนธรรมระดับปัจเจก ที่เป็นการแสดงออกของร่างกายและจิตใจ ในรูปแบบวิถีชีวิตประเพณีร่วมและเป็นการใช้เวลาในการหล่อหลอมที่ยาวนาน ทุนทางวัฒนธรรมระดับรูปธรรม เช่น รูปภาพ งานเขียนและประวัติศาสตร์ ทุนทางวัฒนธรรมระดับสถาบัน มักอยู่ในรูปของหนังสือรับรองและใบประกาศที่สามารถสร้างความแตกต่างระหว่างความรู้กับทุนทางวัฒนธรรมแบบธรรมดา ทุนทางสัญลักษณ์ เป็นเรื่องของเกียรติยศ ชื่อเสียง ตำแหน่งและการได้รับการยอมรับทางสังคม ทุนทางสังคมเป็นความสัมพันธ์ที่มุ่งเน้นเรื่องของกลุ่มเครือข่าย การติดต่อสัมพันธ์และการช่วยเหลือ รวมถึงเป็นการรับรู้และการยอมรับถึงความสัมพันธ์ที่มีการเคารพนับถือ

อีกทั้ง ภูมิปัญญา วันชัย ธรรมจักร (2565) กล่าวว่า ทุนมนุษย์ ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้านด้านพิธีกรรม ด้านประเพณี ด้านหัตถกรรม ด้านสุขภาพ ด้านคหกรรมและด้านศิลปกรรม รวมถึงผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ ผู้นำองค์กรทางศาสนา ผู้นำองค์กรภาครัฐ ผู้นำองค์กรภาคเอกชน ผู้นำองค์กรชุมชนและแรงงานภายในชุมชน ทุนทางสังคม ประกอบด้วย ศาสนา วิถีชีวิต ความสัมพันธ์แบบเครือญาติ กิจกรรมภายในชุมชน ทุนทางกายภาพ ประกอบด้วย โรงพยาบาล โรงเรียน สถาบันการศึกษา วัด มัสยิด บ้านเรือน ศูนย์ความปลอดภัย สำนักงาน สนามกีฬา ทุนธรรมชาติ ประกอบด้วย ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ภูเขา ลำธาร ดิน น้ำ อากาศ ทุนการเงิน ประกอบด้วย แหล่งเงินทุน กลุ่มอาชีพ กองทุนต่าง ๆ ทุนวัฒนธรรม ประกอบด้วย อาหาร การแต่งกาย ภาษา พิธีกรรม การแต่งงาน งานศพ การละเล่น การแสดงออก และองค์ความรู้

2.2.3 ความหมายเกี่ยวกับทุนชุมชน

ทุนชุมชน หมายถึง สรรพสิ่งใด ๆ ก็ตามที่มีอยู่ในชุมชน ทั้งที่เกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ และเกิดขึ้นจากฝีมือ หรือมันสมองภูมิปัญญาที่มีมูลค่า หรือคุณค่าของมนุษย์ ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม คน วัฒนธรรม ประเพณี หรือปัจจัยบริการด้านโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ รวมถึง “เงิน” ที่เป็นปัจจัยทางเศรษฐศาสตร์ที่มีมูลค่าต่อการดำเนินวิถีชีวิตของคนในสังคมปัจจุบันด้วย เป้าหมายของทุนชุมชน คือ การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีเป้าหมายสำคัญ 4 ระดับดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับครอบครัว : ทุกครอบครัวมีคุณภาพชีวิตที่ดี “กินอิ่ม นอนอุ่น ทุนมีหนี้ลด” โดยดูได้จาก 4 ปัจจัยหลัก คือ ความอยู่ดีกินดี (ปากท้องอิ่ม) การเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิต การมีผลผลิตขายได้ มีรายได้ที่มั่นคง การมีสุขภาพร่างกายจิตใจแข็งแรง

ระดับที่ 2 ระดับกลุ่มองค์กร/ชุมชน/หมู่บ้าน : มีกลุ่มองค์กรชุมชนด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางอาหาร ทรัพยากรอุดมสมบูรณ์ สุขภาพกายใจแข็งแรง

ระดับที่ 3 ระดับพื้นที่ 7 ตำบล : มีฐานงานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็งเพื่อนำไปสู่ชุมชนท้องถิ่นจัดการตนเอง

ระดับที่ 4 ระดับจังหวัด : เชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชน ที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับนโยบาย เพื่อยกระดับให้เป็นจังหวัดจัดการตนเองด้านเศรษฐกิจและทุนชุมชน (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรมหาชน, 2558)

เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจและชุมชน คือทำให้ชุมชนและท้องถิ่นมีระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่มั่นคง สามารถพึ่งพาตนเองได้รวมถึงจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืนซึ่งประกอบด้วย

1. การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนในระดับครอบครัว บุคคล ที่มุ่งพัฒนาให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี ความอยู่ดีกินดีและสามารถเป็นเจ้าของปัจจัยการผลิตรวมถึงผลผลิตสามารถจำหน่ายได้และมีรายได้ที่มั่นคง ตลอดจนมีสุขภาพร่างกายจิตใจที่แข็งแรง

2. การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนในระดับกลุ่มองค์กร หมู่บ้านและชุมชน มุ่งให้ชุมชนมีระบบเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็ง มีความมั่นคงทางด้านอาหาร มีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์รวมถึงมีสุขภาพร่างกายและจิตใจที่แข็งแรง

3. การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนในระดับพื้นที่ ระดับตำบล มุ่งพัฒนาฐานเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่เข้มแข็งอันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนท้องถิ่นที่สามารถจัดการตนเองได้

4. การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนในระดับจังหวัด มุ่งเชื่อมโยงเครือข่ายเศรษฐกิจและทุนชุมชนที่สามารถนำไปสู่การแก้ไขปัญหาระดับนโยบายได้

การพัฒนากระบวนการเศรษฐกิจและทุนชุมชนมี 7 ลักษณะ ประกอบด้วย

1. การสำรวจพื้นที่
2. การตั้งเป้าหมายรวมถึงจัดทำแผนและจัดทำตัวชี้วัดความสำเร็จ
3. มีกลไกการทำงาน เช่น มีการจัดตั้งกลุ่มองค์กร กองทุนและสภาชุมชน
4. มีการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายความร่วมมือ

5. มีการดำเนินการตามแผนที่ตั้งไว้ รวมถึงมีเวทีสรุปบทเรียน สรุปองค์ความรู้และเวทีถอดบทเรียน

6. มีผลการเปลี่ยนแปลงที่เห็นผลได้ชัดในเชิงรูปธรรม

7. ยกระดับงาน ขยายผลเชิงพื้นที่และเชิงนโยบาย

การพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนจะมีตัวชี้วัด ดังนี้

1. ตัวชี้วัดระดับครอบครัว โดยครัวเรือนจะมีอาชีพและมีรายได้ที่สม่ำเสมอรวมถึงการไม่มีหนี้สินที่ก่อทุกข์หรือหนี้สินที่สร้างปัญหา ขณะที่ในครัวเรือนจะต้องมีเงินออมในครัวเรือนและเป็นสมาชิกกองทุนต่าง ๆ ขณะเดียวกันในครัวเรือนจะต้องจัดทำบัญชีครัวเรือนอย่างเป็นระบบ

2. ตัวชี้วัดระดับกลุ่มองค์กรชุมชนและหมู่บ้าน มุ่งเน้นการเพิ่มขึ้นของกลุ่มสมาชิกและแต่ละกลุ่มจะต้องมีจำนวนเงินที่เพิ่มขึ้น รวมถึงมีระบบการบริหารจัดการที่ตรวจสอบได้ มีคนทำงานที่หลากหลายอาชีพและเข้ามาขับเคลื่อนอย่างต่อเนื่องรวมไปถึงสามารถขยายกิจการจากเรื่องหนึ่งไปสู่เรื่องหนึ่งได้ เช่น เดิมมีกลุ่มอาชีพก็ขยายไปสู่กลุ่มวิสาหกิจ กลุ่มออมเงินขยายไปสู่กลุ่มออมดินหรืออมน้ำ

3. ตัวชี้วัดระดับพื้นที่ระดับตำบล มุ่งเน้นให้มีการขับเคลื่อนงานจากทุกภาคส่วนในตำบล โดยการสำรวจวิเคราะห์ชุมชนมีแผนการพัฒนาครบทุกมิติ ทั้งสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม โดยที่การขับเคลื่อนงานจะต้องเป็นไปตามแผนที่ร่วมกันกำหนด และเน้นการใช้องค์ความรู้ภายในชุมชนและภายนอกชุมชน โดยอาศัยเครือข่ายที่เชื่อมโยงระหว่างตำบล ด้วยวิธีการสร้างเวทีการเรียนรู้ในชุมชนและข้ามชุมชน ขณะเดียวกันต้องมีเครือข่ายแลกเปลี่ยนวัตถุดิบ มีกฎกติกาชุมชน โดยต้องมีการเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ ซึ่งพิจารณาจากคนเข้าร่วมกิจกรรม คนช่วยทำงานหรือจิตอาสาอันจะนำไปสู่การเปลี่ยนวิถีที่เน้นความเป็นอินทรีย์และมีการทำงานร่วมกับเครือข่ายอันจะสามารถกำหนดราคาการต่อรองได้ ซึ่งจะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงในเชิงปริมาณ โดยพิจารณาจากการมีจำนวนสมาชิกที่เพิ่มขึ้น มีการจัดตั้งกลุ่มวิสาหกิจ การมีทุนเพิ่มขึ้นขณะที่หนี้สินจำเป็นต้องลดลงและมีรายได้ในระดับครัวเรือนที่เพิ่มขึ้น

ขั้นตอนการพัฒนาเศรษฐกิจและทุนชุมชนมีดังนี้ 1. ค้นหา เชื่อมโยงแกนนำและภาคีเครือข่ายเพื่อสำรวจค้นหาสมาชิกที่จะร่วมพัฒนาและจะเวทีพูดคุยแลกเปลี่ยนเพื่อทำแผนการพัฒนาและจัดกลุ่มการทำงานตามความถนัด 2. รวบรวมข้อมูลและสำรวจพื้นที่ โดยเริ่มต้นจากการวางกรอบการทำงานตามบริบทของพื้นที่ โดยหาข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลทางกายภาพ ประวัติชุมชน จำนวนกลุ่มองค์กรเครือข่ายและแกนนำภาคประชาชน ขณะเดียวกันต้องศึกษาข้อมูลทางเศรษฐกิจทางด้านอาชีพ รายได้ รายจ่าย ภาวะหนี้สิน อัตราการออมของสมาชิกในชุมชน รวมถึงผลผลิตและผลิตภัณฑ์ที่เกิดขึ้นในชุมชน อีกทั้งศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับเจ้าของปัจจัยการผลิตและผู้กำหนดอัตราการซื้อขายและผู้บริโภคและผู้ผลิต ขณะที่ข้อมูลทุนของชุมชนจำเป็นต้องศึกษาที่เป็นตัวเงิน เช่น กลุ่มทางการเงิน กลุ่มการออมและกลุ่มที่ไม่เชิงตัวเงิน เช่น ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านและทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น สุดท้ายศึกษาข้อมูลปัจจัยภายนอก อาทิ อิทธิพลทางเศรษฐกิจ นโยบายที่มีต่อการพัฒนาชุมชน โครงการที่ดำเนินการในพื้นที่ กฎหมาย กฎระเบียบและภัยธรรมชาติต่าง ๆ (สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน องค์กรมหาชน, 2558)

2.3 แนวคิดทฤษฎีความเข้มแข็งของชุมชน

ชุมชน หมายถึง กลุ่มประชากรที่รวมตัวกันโดยมีผลประโยชน์และวัตถุประสงค์ร่วมกัน เพื่อช่วยเหลือสนับสนุนหรือทำกิจกรรมอันชอบด้วยกฎหมายและศีลธรรมอันเป็นประโยชน์ร่วมกัน ของสมาชิก รวมถึงการรวมกลุ่มบุคคลองค์กรชุมชนเครือข่ายและประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่เดียวกัน โดยมีปฏิสัมพันธ์กันในระดับพื้นฐานคือหมู่บ้านหรือชุมชน (พินทุสร โพธิ์อุไร, 2565)

ความหมายของชุมชนเข้มแข็ง สมบูรณ์ ธรรมลังกา (2556) กล่าวว่า ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนมีการรวมตัวกันเป็นองค์กรชุมชน โดยมีการเรียนรู้การจัดการและการแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงหรือเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชน สำหรับกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนจะต้องเป็นการดำเนินงานแบบร่วมคิดร่วมทำ และมีการเรียนรู้เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน อันจะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนในระยะยาว

ชุมชนเข้มแข็ง หมายถึง การที่ประชาชนในชุมชนรวมตัวกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำการติดต่อสื่อสารการจัดการและการแก้ไขปัญหาร่วมกันก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือการพัฒนาภายในชุมชน ตลอดจนมีผลกระทบสู่ภายนอกชุมชนที่ดีขึ้นตามลำดับ การร่วมมือช่วยเหลือกันเพื่อผลประโยชน์ร่วมกัน โดยมีลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบไปด้วย 14 ประการ ดังนี้ 1. เป็นสังคมที่เห็นได้ชัดถึงลักษณะของคนมีศีล มีคุณธรรม มีจริยธรรม 2. เป็นสังคมที่สามารถพึ่งตนเองได้ไม่เป็นภาระผู้อื่น 3. มีงาน มีกิจการที่มั่นคง 4. ชยัน สร้างสรรค์ ขวนขวาย กระตือรือร้น 5. อยู่กันอย่างผาสุก สุขภาพแข็งแรง จิตใจเบิกบานร่าเริง 6. ไม่ฟุ้งเฟ้อ แต่รุ่งเรือง พึ่งพียงไม่พลาญพรา สรุ่ยสุร่าย 7. มีความประณีต ประหยัด แต่เอื้อเฟื้อสละแจกจ่าย 8. ไม่มีอาชญากรรม ไม่มีอบายมุข ไม่มีทุจริตกรรม 9. มีความพร้อมเพรียง ความสามัคคี อบอวน เป็นเอกภาพ 10. สัมผัสได้ในความเป็นปึกแผ่น แน่นหนาของความเป็นภราดรภาพ 11. มีความแข็งแรง มั่นคง ยืนหยัด ยั่งยืน 12. เป็นสังคมที่สร้าง “ทุนทางสังคม” มีประโยชน์ คุณค่าต่อผู้อื่นและสังคมทั่วไปในรอบกว้าง 13. อุดมสมบูรณ์ แต่ไม่สะสม ไม่กักตุนหรือกอบโกย 14. มีน้ำใจ ไม่เอาเปรียบ เสียสละ อย่างเป็นสุข และเห็นเป็นคุณค่าของคนตามสัจธรรม ประเวศ วะสี (2536) ได้ให้ความหมายของชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะที่สำคัญ ดังนี้

1. สมาชิกของชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนและชุมชนที่จะแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของตนเอง
2. สมาชิกของชุมชนพร้อมที่จะร่วมกันจัดการกับปัญหาของตนและชุมชน
3. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหว
4. มีกระบวนการของชุมชนที่มีการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องจนเป็นวิถีของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนของผู้นำองค์กรชุมชน ในลักษณะเปิดโอกาสให้กับสมาชิกทั้งหมดเข้ามามีส่วนร่วม โปร่งใส และพร้อมที่จะให้ตรวจสอบ
5. สมาชิกชุมชนเกิดการเรียนรู้ผ่านการเข้าร่วมในกระบวนการของชุมชน
6. มีแผนของชุมชนที่ประกอบด้วยการพัฒนาทุก ๆ ด้านของชุมชน ที่มุ่งการพึ่งตนเอง เอื้อประโยชน์ต่อสมาชิกชุมชนทุก ๆ คน และมุ่งหวังการพัฒนาการพัฒนาชุมชนที่ยั่งยืน

7. การพึ่งความช่วยเหลือจากภายนอก เป็นการพึ่งเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ในที่สุด ไม่ใช่การพึ่งพาตลอดไป

สรุป ลักษณะของชุมชนเข้มแข็ง โดยสรุป 4 ประการ คือ 1) เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ (Learning Community) กล่าวคือ การที่ชุมชน มีการเรียนรู้ และรู้เท่าทันข่าวทั้งเศรษฐกิจ สังคม การเมือง รวมทั้งการที่ชุมชนมีการเพิ่มพูนความรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างสม่ำเสมอ 2) เป็นชุมชนที่มีการจัดการตนเอง (Community Management) ด้วยระบบการบริหารจัดการในกิจกรรมที่สำคัญ 4 ประการ คือ การวางแผน การจัดกระบวนการขององค์กรภายในชุมชน การลงมือปฏิบัติตามแผนงาน และมีการประเมินผล 3) เป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) กล่าวคือ ชุมชนมีจิตสำนึก มีจิตวิญญาณ ซึ่งอาจหมายถึงความภักดี ความรัก ความห่วงหา ความรู้สึกเป็นเจ้าของในชุมชน โดยมีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกันในชุมชน 4) เป็นชุมชนที่มีสันติภาพ (Peaceful) กล่าวคือ เป็นชุมชนที่มีความสงบสุขและคนในชุมชนมีจิตใจที่เยือกเย็น มีคุณภาพ และมีคุณธรรม (สุรรัตน์ วิชัย, 2555)

ลักษณะของชุมชนเข้มแข็งตามแนวคิดของ สนธยา พลศรี (2547) อธิบายว่า การพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็งพึ่งตนเองได้และมีความสุข คือ การทำให้คนในชุมชนมีจิตสำนึกร่วมกันมารวมตัวกันในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันในการกระทำบางอย่างด้วยความรักและความเอื้ออาทรต่อกัน ภายใต้ระบบการจัดการให้เกิดความรู้สึกร่วมกันเพื่อประโยชน์สาธารณะ การรวมตัวกันอาจจะเป็นกลุ่มเล็ก ๆ กระจัดกระจายกันก็ได้ แต่สามารถติดต่อสื่อสารกันได้จนกลายเป็นองค์กร (Community Organization) และมีความเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายย่อย ๆ (Community Network) ทำให้เกิดโครงสร้างที่มีความสัมพันธ์ในแนวดิ่งด้วยความสมานฉันท์แล้วก็จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง (Civil Community) ขึ้น ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

1. มีจิตสำนึกชุมชน (Community Consciousness) หรือเป็นชุมชนที่มีจิตวิญญาณ (Spirituality) คือ สมาชิกสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชน มีความตั้งใจที่จะเข้าร่วมรับผิดชอบปัญหาต่าง ๆ กับบุคคลอื่น ๆ อย่างเท่าเทียมกันและมีมิตรภาพ ยอมรับในศักยภาพของกันและกัน และยอมรับในความแตกต่างหลากหลายระหว่างสมาชิก มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนร่วมกัน เป็นต้น

2. มีจิตวิญญาณชุมชน (Community Spirituality) คือ การที่สมาชิกมีความจงรักภักดีต่อชุมชน เสียสละทำงานเพื่อชุมชน ห่วงหาชุมชน มีสิ่งยึดเหนี่ยวร่วมกัน เช่น วัด เครือญาติหรือความสัมพันธ์ทางสังคมแบบต่าง ๆ ทำให้ชุมชนมีชีวิตจิตใจเหมือนเป็นสิ่งมีชีวิตอย่างหนึ่ง ความมีจิตวิญญาณชุมชน ทำให้เกิดความปิติ ความสุขอย่างล้นเหลือและเกิดพลังอย่างมหัศจรรย์ เป็นพลังเยียวยา (Healing Power) ที่ทำให้คน และชุมชนมีความสุข

3. เป็นชุมชนเรียนรู้ (Community Learning) คือ สมาชิกช่วยกันเรียนรู้หรือเรียนรู้เป็นกลุ่ม มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา รู้ข่าวคราวในด้านต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ซึ่งอยู่นอกชุมชน และความรู้เกี่ยวกับชุมชนที่เป็นผลมาจากการปฏิบัติหรือประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน หรือเป็นกระบวนการเรียนรู้และการตัดสินใจร่วมกัน ความรู้ที่เกิดขึ้นจึงเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ผ่านการแลกเปลี่ยนข้อมูลความคิดร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

4. เมืองค์กรชุมชนเข้มแข็ง คือประชาชนรวมตัวกันอย่างเหนียวแน่นด้วยจิตสำนึกชุมชนและจิตวิญญาณชุมชน ผนึกกำลังกันเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหาของชุมชนซึ่งเป็นผลมาจากการเรียนรู้ร่วมกัน ไม่ใช่ต่างคนต่างทำ

5. มีการจัดการชุมชนที่ดี (Community Management) คือ สมาชิกของชุมชนมีความสามารถในการจัดการตนเองและชุมชนได้ วางแผน จัดกระบวนการดำเนินงานและประเมินผล การพัฒนาชุมชนตนเองได้ ทำให้องค์กรชุมชนมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

6. มีเครือข่ายชุมชน คือ มีกระบวนการเชื่อมโยงสมาชิกในกลุ่มและองค์กรชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกัน ด้วยระบบการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพและการประชาสัมพันธ์ด้วยความสมานฉันท์ ทำให้เกิดการรวมจิตสำนึกและจิตวิญญาณของสมาชิกและองค์กรชุมชนต่าง ๆ ให้มีพลังเข้มแข็ง

7. มีภาวะผู้นำชุมชน (Community Leadership) คือ ผู้นำเป็นผู้ประสานความคิดของสมาชิก ให้โอกาสสมาชิกได้แสดงความคิดเห็นไม่ผูกขาดความคิดหรือเป็นเจ้าของชุมชนเพียงผู้เดียว พร้อมทั้งจะเรียนรู้แลกเปลี่ยนข้อมูลและความคิดเห็นกับผู้อื่น ผนึกตัวเองเข้ากับชุมชนได้อย่างแนบแน่นและร่วมทำประโยชน์เพื่อชุมชน

8. เป็นชุมชนพึ่งตนเองได้ คือ สมาชิกและองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนมีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือหรือพึ่งตนเองได้ ทั้งในเศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง สังคมและวัฒนธรรม ทั้งในยามปกติ และประสบกับภาวะวิกฤตต่าง ๆ อันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนที่พึงประสงค์

9. เป็นชุมชนสงบสุข ชุมชนเข้มแข็งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ มีคุณธรรม และมีความสุข เมื่อคนมารวมกันเป็นชุมชนและสร้างชุมชนให้เข้มแข็งได้ ก็ทำให้คนและชุมชนมีความสุข บรรลุเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

10. เป็นการพัฒนาแบบยั่งยืน ชุมชนเข้มแข็งมีลักษณะดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ทำให้ชุมชนดำรงอยู่และดำรงต่อไปได้โดยไม่ล่มสลายอันเป็นการพัฒนาแบบยั่งยืนนั่นเอง

2.3.1 ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน

1. ผู้นำในชุมชน ถ้าชุมชนใดก็ตามมีผู้นำที่มีความรู้มีวิสัยทัศน์ที่ก้าวไกล มีความเสียสละ และมีความอดทน จะมีส่วนสำคัญที่พัฒนาให้ชุมชนนั้นมีความเข้มแข็ง

2. ระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง หมายถึง ชุมชนที่มีระบบเศรษฐกิจชุมชนที่มีการบริหารจัดการที่ดี มีกลุ่มต่าง ๆ ภายในชุมชนที่ร่วมมือกันโดยมีลักษณะการบริหารจัดการที่เน้นการพึ่งตนเอง

3. ระบบความสัมพันธ์เชิงสังคมที่แน่นแฟ้น หมายความว่า ชุมชนที่มีความสัมพันธ์ในลักษณะที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่มที่มีความสามัคคี มีความปรองดองกัน ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีกิจกรรมที่ปฏิบัติร่วมกัน

4. การบริหารจัดการที่ดี เป็นลักษณะภายในชุมชนที่มีหลักการบริหารจัดการที่ดี ในการบริหารโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และมีสมาชิกภายในกลุ่ม หรือภายในองค์กรมากยิ่งขึ้น (รพีภัทร์ สุขสมเกษม, 2559)

ชุมชนเข้มแข็ง สามารถนิยามได้ 3 ลักษณะคือ ชุมชนเข้มแข็งด้านองค์ประกอบ ประกอบด้วย ปัจจัยบุคคล ที่ต้องอาศัยผู้นำ อาศัยผู้รู้ ประชาชนชุมชน ปัจจัยสมาชิกในชุมชน ที่ต้องมีความพึงพอใจ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมทางด้านการเมืองรวมถึง

ต้องมีทัศนคติที่ดีต่อชุมชนและมีการจัดสรรผลประโยชน์อย่างเท่าเทียมจากการเข้าร่วมกิจกรรมสาธารณะ ปัจจัยสุขภาพและอัตราการเจ็บป่วย ต้องพิจารณาจากการเจ็บป่วยของคนในชุมชน อัตราการเกิดและการเสียชีวิตรวมถึงโรคประจำถิ่น และสุดท้ายปัจจัยทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ต้องพิจารณาความเพียงพอของน้ำดื่ม น้ำประปา การถือครองที่ดิน สภาพการใช้ไฟฟ้า ศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน สภาพอากาศ ที่อยู่อาศัย ความสะอาดภายในชุมชนรวมถึงมลพิษต่าง ๆ ตลอดจนอุบัติเหตุ ภัยธรรมชาติ และการบริหารจัดการภายในชุมชน ปัจจัยวิถีชีวิต พิจารณาจากเงินออมและอาชีพของคนในชุมชน รวมถึงการพัฒนาที่ยั่งยืนที่พิจารณาจากการบริหารจัดการไม่ว่าจะเป็น การบริหารจัดการขยะ การบริหารจัดการมลพิษทางน้ำและดินรวมถึงการบริหารจัดการสารเคมีและการทำการเกษตร ขณะเดียวกันการบริหารพลังงานทดแทนก็เป็นส่วนสำคัญ อีกทั้งปัจจัยความเป็นธรรม ต้องพิจารณาจากการถือครองที่ดิน รวมถึงปัจจัยการพึ่งพาตนเองต้องพิจารณาจากกลุ่มเครือข่ายแหล่งเรียนรู้ ทุนของชุมชนและกองทุนในชุมชน ขณะที่ปัจจัยการให้ความรู้ พิจารณาจากการให้ความรู้ทางด้านอาชีพ ด้านการศึกษา ด้านสุขภาพ ด้านองค์ความรู้ของปราชญ์ชุมชน การจัดตั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็กการให้ความรู้ด้านภาษาและการให้ความรู้ด้านการคิดคำนวณ ปัจจัยทุนมนุษย์ พิจารณาจากผู้รู้ ปราชญ์ชุมชน ภูมิปัญญาชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น แกนนำชุมชน ชมรมต่าง ๆ บุคคลที่มีความสามารถในชุมชนและคนดีในชุมชน ผู้นำด้านการประกอบพิธีกรรม อาสาสมัคร ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปัจจัยกลไกและเครือข่ายพิจารณาจากกลุ่ม กองทุน สถาบันการเงิน ความรู้ เครือข่าย แหล่งเรียนรู้ภายในชุมชน หน่วยงานและองค์กรสถาบันภายในชุมชน ที่จะเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงความเข้มแข็งของชุมชนด้านองค์ประกอบ

ชุมชนเข้มแข็งด้านกระบวนการวิธีการ เน้นกระบวนการในการสนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง เช่น การจัดตั้งองค์กรชุมชน การพัฒนาผู้นำ การมีส่วนร่วม การพัฒนาศักยภาพ และการจัดการทรัพยากร โดยผ่านกระบวนการการสร้างวิสัยทัศน์และคุณค่าร่วม โดยพิจารณาจากการประชุมหมู่บ้าน การทำกิจกรรมร่วมกัน การกระจายผลประโยชน์อย่างเท่าเทียม การสร้างผู้นำชุมชน การร่วมพัฒนาแผนและนโยบายตั้งแต่การกำหนด การปฏิบัติและการติดตาม โดยมีการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งการใช้ทรัพยากรในรูปแบบของอินทรีย์และพลังงานทดแทน

ชุมชนเข้มแข็งด้านผลลัพธ์ เป็นความสำเร็จปลายทางที่ผ่านกระบวนการเสริมสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็ง เช่น คนมีคุณภาพชีวิตที่ดีสามารถพึ่งตนเองได้และสามารถแก้ปัญหาในชุมชนได้ รวมถึงสมาชิกมีส่วนร่วมพัฒนาชุมชนของตนเองได้ โดยพิจารณาจากปัจจัยความมั่นคงและการพึ่งตนเอง ในมิติเศรษฐกิจ พิจารณาจากปัจจัยการผลิต ผลผลิต การจำหน่ายสินค้า การวางแผนงานทำ การประกอบอาชีพ รายได้เฉลี่ย การพึ่งพาตนเอง การมีเงินออม การมีเงินฉุกเฉิน ภาระหนี้สินค่าใช้จ่ายด้านการศึกษา ในมิติของการเมือง พิจารณาจากการมีส่วนร่วม การแก้ไขปัญหาภายในหมู่บ้าน ความอบอุ่นของครัวเรือน การรวมกลุ่ม การทำกิจกรรมสาธารณะ การเข้าถึงทรัพยากร ข่าวสารในด้านต่าง ๆ ในมิติสังคม พิจารณาจากสวัสดิการ การรักษาพยาบาล กองทุนต่าง ๆ ความคุ้มครองของสังคม การดูแลคนพิการ ผู้สูงอายุ เด็กและบริการสาธารณสุขรวมถึงสิทธิประโยชน์ที่สมาชิกในชุมชนจะได้รับมิติด้านวัฒนธรรม พิจารณาจากความภาคภูมิใจในตัวเองและความภาคภูมิใจในชุมชน มิติด้านสุขภาพ พิจารณาจากอัตราการเจ็บป่วย การดูแลรักษา อัตรา

การเกิดและอัตราการเสียชีวิต การให้ความสำคัญกับพฤติกรรมเสี่ยง รวมถึงความเสี่ยงจากการทำงาน การรับรู้ข่าวสารและการสื่อสารภายในชุมชนทางด้านสุขภาพมิติด้านความปลอดภัยในชีวิต พิจารณาจากพฤติกรรมการใช้ยาเสพติด การพนัน การทะเลาะเบาะแว้งภายในชุมชน ปัญหาเด็กแว้น ปัญหาภัยพิบัติธรรมชาติ ครूरเรือนประสพภัย ความปลอดภัยในชุมชน มิติด้านความเสมอภาคและความเท่าเทียม พิจารณาจากระบบเศรษฐกิจ การถือครองที่ดิน เชื้อชาติและชาติพันธุ์ ด้านจิตวิญญาณ พิจารณาจากความไว้วางใจ การได้รับความช่วยเหลือจากสมาชิกในชุมชนและความภาคภูมิใจในตัวเองและชุมชน (พินทุสร โพธิ์อุไร, 2565)

2.4 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการสำรวจองค์ความรู้ ทางด้านผลการศึกษาที่ตรงหรือใกล้เคียงกับหัวข้อวิจัย พบว่ามีเอกสารงานวิจัยดังนี้

2.4.1 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับทุนชุมชน

ณัชชา ศิริธนาธร และอมรรรัตน์ ทิพย์เลิศ (2555) ได้ศึกษาเรื่อง ทุนชุมชน การสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสาร โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) มุ่งเน้นศึกษาปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่ออธิบายการสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์เชิงลึกโดยใช้แบบสัมภาษณ์ถึงโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า

การดำเนินงานและบทบาทหน้าที่ของหอกระจายข่าวสารภายใต้พัฒนาการจุดเปลี่ยนและบริบทชุมชนบางหลวงได้มีการสั่งสมทุนและบทบาทหน้าที่เป็นแบบพลวัต คือมีการเปลี่ยนแปลงไม่หยุดนิ่งโดยบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน จากการพัฒนาการดำเนินงานหอกระจายข่าวสาร โดยพบการสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารเทศบาลตำบลบางหลวง จากการผสมผสานทุนทั้ง 4 ประเภท ประกอบด้วย ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ได้ข้อค้นพบ เกี่ยวกับความรู้เรื่อง การปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสารจากประสบการณ์และการเรียนรู้ของผู้ปฏิบัติงานหอกระจายข่าวสาร

โดยการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยใช้แนวคิดเรื่อง “ทุน” ของ ปีแอร์ บูร์ดิเยอ (Pierre Bourdieu) เป็นแนวทางในการวิเคราะห์ทุนประเภทต่าง ๆ ของชุมชน เพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารเมื่อ “ทุน” มีขอบเขตที่กว้างขวางมาก ปีแอร์ บูร์ดิเยอ จึงแบ่งทุนออกเป็น 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางสังคม เป็นแนวทางในการศึกษาทุนภายใต้บริบทชุมชนสังคมไทยซึ่งบทความเรื่อง ทุนชุมชน การสั่งสมทุนเพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสาร สามารถนำองค์ความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในการส่งเสริมทุนชุมชนประเภทต่าง ๆ เพื่อการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารเพื่อให้เกิดการบูรณาการทุนได้อย่างสมบูรณ์ยิ่งขึ้นและสามารถต่อยอดองค์ความรู้เพื่อการส่งเสริมและพัฒนา คนในชุมชนให้มีโอกาสได้ฝึกใช้ความรู้ความสามารถ วิธีการนำภูมิปัญญาและทุนชุมชนที่มีอยู่มาใช้พัฒนา ชุมชนโดยผ่านสื่อชุมชนประเภท

หอกระจายข่าวสาร อันจะเป็นต้นแบบให้กับการดำรงอยู่ของหอกระจายข่าวสารเพื่อการพึ่งตนเองให้กับชุมชนอื่นได้ต่อไป

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า ปีแอร์ บุรีดิเยอ แบ่งทุนออกเป็น 4 ประเภท คือ ทุนทางเศรษฐกิจ ทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสัญลักษณ์ และทุนทางสังคม ซึ่งเป็นแนวทางในการศึกษาทุน ภายใต้บริบทชุมชนสังคมไทย ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับการประยุกต์ใช้ทุนในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นควรศึกษาปัจจัยการสะสมทุนและการใช้ทุนในรูปแบบต่าง ๆ

พระมหาศุภโศติ บุญวอน และคณะ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้วิธีการศึกษาการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยแบบผสมผสาน (Mix-Methods Research) ระหว่างกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) และกระบวนการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) โดยใช้วิธีการดำเนินการวิจัยมี 4 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นที่ 1 การศึกษาสภาพการบริหารจัดการทุนทางสังคมของ ชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์ ขั้นที่ 2 การศึกษายุทธศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีผลต่อการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็ง ขั้นที่ 3 ปัจจัยที่สนับสนุนและอุปสรรคต่อการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์ และขั้นที่ 4 การศึกษาแนวทางการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า

การบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์มี 3 ด้าน ได้แก่ การบริหารจัดการทุนมนุษย์ ด้านการบริหารจัดการทุนสถาบันหรือกลุ่มองค์กรเพื่อการผลิตและการบริหารจัดการทุนทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม ยุทธศาสตร์ของจังหวัดบุรีรัมย์ที่มีผลต่อการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็ง ประกอบด้วย ด้านเศรษฐกิจ ด้านสังคมและคุณภาพชีวิต ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านรักษาความมั่นคงและความสงบ ด้านการบริหารจัดการที่สนับสนุนและอุปสรรคของการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ภาวะผู้นำ การมีส่วนร่วม การติดต่อประสานงาน การบริหารจัดการ การสนับสนุนจากภายนอก และด้านการพัฒนาขีดความสามารถ แนวทางการบริหารจัดการทุนทางสังคมของชุมชนเข้มแข็งในจังหวัดบุรีรัมย์ ได้แก่ การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพทุนมนุษย์ การส่งเสริมพัฒนาศักยภาพการบริหารทุนสถาบันหรือกลุ่มองค์กรเพื่อการผลิต และการส่งเสริมและพัฒนาทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม

ชุมชนถือว่าเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ การดำรงชีวิตของคนในชุมชนชนบทไทยมีวิถีชีวิตวัฒนธรรมที่แตกต่างกันและได้ผูกพันอยู่กับธรรมชาติมาตั้งแต่ครั้งอดีต ธรรมชาติเป็นทั้งแหล่งทำมาหากินและแหล่งในการเรียนรู้ที่จะทำให้คนดำรงชีวิตอยู่ได้แต่ด้วยสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ มีความแตกต่างกันทั้งความสูงต่ำของพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากร ชุมชนแต่ละแห่งจึงมีการทำมาหากิน การจัดระบบความสัมพันธ์เพื่ออยู่ร่วมกันและการสะสมความรู้แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม ภูมิศาสตร์ก่อให้เกิดทุนชุมชนที่สามารถนำมาใช้ให้เกิดคุณค่าและประโยชน์ในการดำรงชีวิตและมีวิถีชีวิตที่แตกต่างกันออกไป ทั้งวิถีชีวิตที่เป็นการทำนา ทำไร่ ทำสวน ทำประมง การเก็บหาของธรรมชาติ

นอกจากนั้นทุนชุมชนส่งผลให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชนในจังหวัดบุรีรัมย์ที่ผ่านมา พิสูจน์ให้เห็นว่ากองทุนเหล่านั้นเป็นกองทุนที่มีความเจริญเติบโตอย่างต่อเนื่อง และมีการบริหาร

จัดการที่ผสมผสานได้อย่างลงตัว ความหวังของคณะกรรมการกองทุนที่จะให้กองทุนเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน ในขณะเดียวกันยังมีชุมชนอีกหลายพื้นที่ในจังหวัดที่ต้องประสบปัญหาทางด้านการบริหารจัดการทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนและไม่สามารถนำทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนมาปรับใช้ให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็ง เนื่องจากหลายชุมชนยังขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่ชุมชนกำลังประสบอยู่ไม่สามารถหาหนทางหรือวิธีการที่จะทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งเพื่อให้สามารถพึ่งพาตนเองได้

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า ทุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ สามารถสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของพื้นที่นั้น ๆ ว่ามีทุนเดิมอะไรและจะใช้อย่างไรให้ชุมชนประสบความสำเร็จจนสามารถพัฒนาชุมชนของตนเองให้เป็นชุมชนที่เข้มแข็งได้ ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับยังไม่มีการศึกษาชุมชนที่ยังไม่ประสบความสำเร็จ รวมถึงควรศึกษาและค้นหาทุนในชุมชนที่เกิดปัญหาหรือชุมชนที่ต้องการความช่วยเหลือเพื่อนำสู่การหาทางออกให้ชุมชนนั้น ๆ

เกศสุตา โภคานิตย์ และคณะ (2563) ได้ศึกษาเรื่อง การบริหารทุนชุมชนแบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนบ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภोजัตร์ส จังหวัดชัยภูมิ โดยใช้วิธีการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยวิธีเจาะจง การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แนวทางการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลใช้พรรณนา วิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนบ้านขาม ตำบลบ้านขาม อำเภोजัตร์ส จังหวัดชัยภูมิ พบทุนดังนี้

1. ทุนชุมชน (ทุนที่ไม่ใช่เงิน) ได้แก่ 1) ทุนมนุษย์ มีผู้นำชุมชนที่เข้าใจปัญหาชุมชนเป็นอย่างดี 2) ทุนภูมิปัญญา คือ ระบบเครือญาติ และการให้ความเคารพนบถนอบผู้อาวุโส 3) ทุนด้านทรัพยากรและธรรมชาติมีความสมบูรณ์สามารถปลูกพืชเศรษฐกิจได้ และ 4) ทุนที่เป็นที่ดินเครื่องจักร วัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ส่วนทุนชุมชน (ที่เป็นเงินตรา) ได้แก่ กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตกองทุนหมู่บ้าน กองทุนชุมชน กองทุนแม่บ้าน ธนาคารข้าว กองทุนตำรวจอาสา กองทุนบุญอินทรีย์ชีวภาพ กองทุนยา กองทุนประปา กองทุนพัฒนาหมู่บ้าน กองทุนสวัสดิการชุมชน ฅาปนกิจสงเคราะห์ และศูนย์สาธิตการตลาดและปั้มน้ำมัน

2. การบริหารจัดการทุนชุมชนแบบบูรณาการตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของชุมชนเริ่มโดยพอประจวบ แต่งทรัพย์ ได้นำเงินจากกองทุนต่าง ๆ ในชุมชนมารวมเป็นกองทุนบูรณาการ โดยให้กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตและกองทุนหมู่บ้านเป็นหลักในการบริหารจัดการ โดยยึดหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือ พอประมาณ มีเหตุมีผล มีภูมิคุ้มกัน รอบรู้ รอบคอบ และหลักคุณธรรม 5 ประการ คือ ความซื่อสัตย์ ความไว้วางใจ ความเสียสละเพื่อส่วนรวม ความรับผิดชอบร่วมกัน และความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ผลกำไรจะนำมาปันผลให้กับสมาชิกในสิ้นปี

การพัฒนาชุมชนให้เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยทุนชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา ทุนชุมชนเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรม และรูปธรรม โดยผ่านองค์ประกอบที่สำคัญ ได้แก่

1. ทุนมนุษย์ คือบุคคลที่มีองค์ความรู้ ความสามารถ ทักษะ ได้แก่ ผู้นำทางสังคม แกนนำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อาสาสมัครที่มีความรัก เอื้ออาทรต่อเพื่อนมนุษย์

2. **ทุนสถาบัน** คือการรวมตัวของกลุ่มคนเป็นองค์กรที่มีศรัทธา ความเชื่อมั่น และมีจิตสำนึกร่วมกัน มุ่งมั่นในสิ่งเดียวกัน เพื่อพัฒนาสังคมชุมชนให้เข้มแข็ง

3. **ทุนภูมิปัญญาและวัฒนธรรม** คือการนำเอาองค์ความรู้จากตัวบุคคล ชุมชน ภูมิปัญญา ปรากฏท้องถิ่น จนเกิดกระบวนการนำไปพัฒนาเป็นจารีต ประเพณีวัฒนธรรม นำไปสู่การใช้ประโยชน์และความภาคภูมิใจในความเป็นตัวตนของตนเอง

4. **ทุนทรัพยากรธรรมชาติ** เป็นทุนที่มีอยู่ในชุมชน ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น แม่น้ำ น้ำตก ถ้ำ ป่าเขา ของป่า ผลผลิตทางการเกษตรของชุมชน ทรัพยากรทั้งหลายที่มีอยู่ในชุมชน ซึ่งทุนดังกล่าวนี้ มีความสัมพันธ์กับทุนที่เป็นเงินตรา คือ กองทุน เงินทุนที่เกิดขึ้นจากการออม การสะสมทรัพย์ รวมถึงงบประมาณที่ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า การพัฒนาชุมชนให้ เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็งสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างยั่งยืนนั้น จำเป็นต้องอาศัยทุนชุมชนเป็นฐานของการพัฒนา ทุนชุมชนเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ผ่านสิ่งที่เป็นนามธรรมและรูปธรรม ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับความลึกของการศึกษา ยังไม่มีการศึกษาถึงสาเหตุหรือปัจจัย ที่ก่อให้เกิดทุนในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อนำไปสู่การขยายผล เช่น ชุมชนเข้มแข็งควรมีลักษณะอย่างไร และสามารถขยายผลได้อย่างไร

พาลัน กระสังข์ (2560) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนชุมชนกับกระบวนการมีส่วนร่วมสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเอง : ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนรางหวายและหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้วิธีการศึกษาการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาเปรียบเทียบระหว่างชุมชนรางหวายและหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ผลการวิจัยพบว่า ทั้งสองชุมชนมีทุนชุมชนครบทุกด้าน ทั้งทุนการเงิน ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติ ที่ถือได้ว่ามีศักยภาพแต่มีความโดดเด่นในด้านที่แตกต่างกันและประเด็นที่แตกต่างอย่างเห็นได้ชัด ได้แก่ การออม/การมีหนี้/การกู้ยืม และผลผลิตในชุมชน ในด้านทุนการเงิน คุณลักษณะของผู้นำในด้านทุนมนุษย์ กลุ่มและองค์กรในชุมชน ในด้านทุนทางสังคม เมื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์พบว่าลักษณะของผู้นำ (ทุนชุมชน) ย่อมส่งผลต่อการรวมกลุ่มและจัดตั้งองค์กรในชุมชน (กระบวนการมีส่วนร่วม) เพื่อจัดการกับผลผลิตในชุมชนให้ชาวบ้านมีรายได้ที่ดีขึ้นนำไปสู่การปลดหนี้ ลดภาระกู้ยืม และเกิดการออมมากขึ้น (การพึ่งตนเอง ได้ด้านเศรษฐกิจ) โดยสิ่งที่เป็นตัวประสานให้ทุนชุมชนทุกองค์ประกอบได้แสดงศักยภาพออกมาสู่การเป็นชุมชนที่พึ่งตนเองได้ก็คือกระบวนการมีส่วนร่วมซึ่งปัจจัยความสำเร็จของชุมชนหนองสาหร่ายในการพึ่งตนเองที่ทำให้แตกต่างจากชุมชนรางหวายคือผู้นำมีวิสัยทัศน์ในการทำงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาขึ้นอย่างแท้จริง ประกอบกับการมีสมาชิกกลุ่มที่ดีจนนำไปสู่การจัดตั้งสภาผู้นำชุมชน และมีแนวทางการใช้ทุนความดีในการขับเคลื่อนงานของชุมชนด้วยในทางกลับกันเมื่อวิเคราะห์ถึงความล้มเหลวในการรวมตัวกันของชุมชนรางหวาย พบว่า ทุนมนุษย์มีส่วนสำคัญมากที่สุดปัจจัยหนึ่ง ทั้งภาวะที่ผู้นำการดำเนินชีวิตแบบปกติไปเรื่อย ๆ ในแต่ละวันทำงานเท่าที่ได้รับมอบหมายตามหน้าที่ โดยไม่คิดโครงการอื่นใดเพื่อพัฒนาชุมชน รวมถึงสมาชิกในชุมชนที่มีความคิดว่า “ว่าไงว่าตามกัน” ไม่คิดที่จะรวมกลุ่มกัน แม้รวมกลุ่มกันแล้วก็ไม่สามารถประคับประคองให้สำเร็จ

จากทฤษฎีองค์การในทางรัฐประศาสนศาสตร์ “ชุมชน” ก็จัดเป็นองค์การ ๑ แห่ง เนื่องจากการรวมตัวของคนตั้งแต่ 2 คนขึ้นไปมีจุดมุ่งหมายร่วมกันในการทำกิจกรรมหรืองานอย่างใดอย่างหนึ่งโดยอาศัยกระบวนการจัดโครงสร้างของกิจกรรมหรืองานนั้นออกเป็นประเภทต่าง ๆ เพื่อแบ่งงานให้สมาชิกในองค์การดำเนินการปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมาย นักวิชาการหลายท่านได้นำเอาแนวคิดของทฤษฎีระบบมาอธิบายองค์การ โดยถือว่าองค์การคือระบบ ๑ แห่งหรือเป็นกลุ่มของระบบย่อยซึ่งประกอบไปด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวพันกันอย่างใกล้ชิดและแยกตัวออกมาต่างหากจากสภาพแวดล้อมขององค์การอย่างเด็ดขาด ซึ่งลักษณะโดยทั่วไปของระบบจะประกอบไปด้วยส่วนประกอบที่สำคัญ 3 ส่วน คือปัจจัยนำเข้า (Inputs) ปัจจัยนำออก (Outputs) และกระบวนการแปรสภาพ (Transformation Process) ตลอดจนผลสะท้อนกลับ (Feedback) ภายใต้สภาพแวดล้อมหนึ่ง ๆ (Environment) สำหรับงานพัฒนาชุมชนนั้น ปัจจัยนำเข้าที่สำคัญ คือทุนชุมชน ประกอบด้วย ทุนการเงิน/ทุนที่สร้างขึ้น ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม และทุนธรรมชาติ ซึ่งมีความแตกต่างกันในแต่ละชุมชน โดยใช้การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการแปรสภาพและตัวชี้วัดปัจจัยนำออกที่เป็นรูปธรรมก็คือการพึ่งตนเองได้ แนวคิดทฤษฎีการพึ่งตนเอง (A Theory of Self-Reliance) เป็นแนวคิดในการพัฒนาชุมชนที่มีจุดมุ่งหมาย เพื่อปลดปล่อยพันธนาการต่าง ๆ ที่คนกลุ่มคนหรือชุมชนยึดติดอยู่ การพึ่งตนเอง (Self-Reliance) หมายถึง ความสามารถในการดำรงตนอยู่ได้อย่างมั่นคงสมบูรณ์ การพึ่งตนเองได้มีทั้งระดับปัจเจกชนและระดับชุมชน คำว่า “การพึ่งตนเองระดับชุมชน” หมายถึง กลุ่มคนที่มีการกระทำร่วมกันอยู่เสมอ ตามกฎระเบียบของสังคมเพื่อบรรลุเป้าหมายของแต่ละคนหรือเพื่อเป้าหมายร่วมกัน การที่ชุมชนมีความสามารถในการพึ่งตนเองได้นั้นจะต้องพึ่งตนเองให้ได้ 5 ประการ ซึ่งอาจถือได้ว่าเป็นเป้าหมายในการพัฒนาแบบพึ่งตนเองอย่างหนึ่งได้แก่ ด้านเทคโนโลยี เศรษฐกิจ ทรัพยากรธรรมชาติ จิตใจ และสังคม (Technology, Economic, Resource, Mental, Social: TERMS) โดยกระบวนการมีส่วนร่วมนับเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาในทุกระดับเป็นกลไกสำคัญในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่นเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนพึ่งตนเองเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนร่วมคิด วิเคราะห์ ตัดสินใจ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การติดตามประเมินผลในกิจกรรม/โครงการของชุมชน เป็นการสร้าง/ปลูกฝังจิตสำนึกในความเป็นเจ้าของกิจกรรม/โครงการ ปัจจุบันแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา (People Participation of Development) ได้รับการยอมรับและใช้เป็นแนวทางปฏิบัติในงานพัฒนาทุก ภาคส่วนหรือในลักษณะเบญจภาคี ได้แก่ หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน นักวิชาการ และประชาชน รวมพลังกันแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว กระบวนการมีส่วนร่วมจึงเป็นกระบวนการหนึ่งจะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาจิตสำนึกความเป็นชุมชน จนกระทั่งสร้างความรัก ความหวงแหนชุมชนซึ่งอาจจะกลายเป็นแรงผลักดันให้ เกิดการเปลี่ยนแปลงชุมชนท้องถิ่นในภาพรวมได้ในอนาคต

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า ทุนชุมชน สามารถบูรณาการได้หลากหลายศาสตร์ทั้งด้านสังคมการพัฒนา ด้านการจัดการองค์กรหรือทางรัฐประศาสนศาสตร์ สามารถมองได้ด้วยทฤษฎีระบบที่สะท้อนการหาสาเหตุ กระบวนการและผลที่เกิดขึ้นของทุนชุมชนได้ในทุกมิติ ดังนั้น งานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับการศึกษา

ควรศึกษาในเชิงปริมาณเพื่อค้นหาทุนชุมชนในภาพรวมอาจพบทุนที่หลากหลายมากยิ่งขึ้นเพื่อเป็น ตัวสะท้อนทิศทางการคงอยู่และการรักษาทุนชุมชนของทั้งสองชุมชนได้นั่นเอง

2.4.2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับความเข้มแข็งของชุมชน

บุษบา ทองอุปการ, สันติ ศรีสวนแดง และวีรฉัตร สุปัญญา (2561) ได้ศึกษาวิจัย เรื่อง แนวทางเสริมสร้างความเข้มแข็งทุนชุมชนบ้านตลิ่งแดง จังหวัดกาญจนบุรี โดยใช้วิธีการศึกษา การวิจัย สัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนที่ได้มาด้วยวิธีสุมตัวอย่างแบบลูกโซ่ (Snowball Technique) ร่วมกับการเดินสำรวจและการจัดทำแผนที่ชุมชน เก็บรวบรวมโดยการสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูลที่เลือกมา แบบเจาะจง ใช้กระบวนการมีส่วนร่วมค้นหาและวิเคราะห์และความต้องการเพื่อเสริมสร้างทุน ที่ชุมชนมีอยู่ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) การวิเคราะห์ เนื้อหาและตีความ (Contents Analysis) การวิเคราะห์ความสัมพันธ์และความเชื่อมโยงระหว่างกลุ่ม ข้อมูล ผลการวิจัยพบว่า

บ้านตลิ่งแดงเป็นชุมชนเก่าแกริมฝั่งแม่น้ำแควใหญ่ ประกอบด้วยวัฒนธรรมประเพณี หลากหลาย ทุนสำคัญในชุมชน ได้แก่ ทุนความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรม ทุนธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม กิจกรรมเสริมสร้างความเข้มแข็งทุนชุมชนมีผลให้ภูมิปัญญาด้านการเกษตรได้รับการ หนุนเสริมเกิดการสร้างเครือข่ายพันธมิตรระหว่างโรงเรียนและชุมชน โดยใช้พื้นที่การเกษตรของ สมาชิกชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ ผลจากการวิจัยพบว่า พลังศรัทธาการใช้ประโยชน์และบริหารจัดการ ทุนชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ การเชื่อมต่อเครือข่ายทางสังคมเจตคติเชิงบวก การทำงานเป็นทีมที่ เน้นการมีส่วนร่วมและการสร้างกระบวนการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติเป็น ปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของทุนชุมชนที่ตนมี คนในชุมชนร่วมกันกำหนด ความสัมพันธ์โดยมีเป้าหมายเพื่อตอบสนองความต้องการที่จำเป็น ชีวิตชุมชนในอดีตจึงมีกระบวนการ และอำนาจนำชุมชนไปสู่เป้าหมายชัดเจน ทำให้คนตระหนักในความสามารถและศักดิ์ศรีความเป็น มนุษย์ การดำเนินนโยบายพัฒนาแบบตะวันตกที่ผ่านมาละเลยศักยภาพและวิถีการดำรงตนของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวทำให้ชุมชนจำนวนมากสูญเสียวิถีชีวิตและระบบความรู้ซึ่งสั่งสมมา ชุมชนถูก ผนวกเข้าสู่กระบวนการพัฒนาประเทศในลักษณะเป็นฐานทรัพยากร โดยไม่ให้ความสำคัญในการทำ ชุมชนให้มั่นคงยั่งยืน ความล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัยมีผลให้มุมมอง การพัฒนาชุมชนเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่รูปแบบการพัฒนาระบบที่หันมาให้ความสำคัญกับ ชาวบ้าน วัฒนธรรมพื้นบ้านภูมิปัญญาและคุณค่าแบบชาวบ้านมากขึ้น ภายใต้ความคิดที่ว่า “ชุมชน นั้นไม่ว่างเปล่า” ภูมิปัญญาท้องถิ่นและองค์ความรู้ชุมชนได้รับการกล่าวถึงอีกครั้งในฐานะเครื่องมือ สำคัญสร้างความเข้มแข็งและความสามารถในการพึ่งตนเอง เป็นแนวทางแก้ไขปัญหาเพื่อการพัฒนาที่ ตรงจุด ทุนชุมชนจึงได้รับความสนใจและถูกฟื้นฟูขึ้น เพื่อเป็นอีกทางเลือกของการพัฒนาคู่ขนานไป กับการพัฒนาระบบหลักโดยเฉพาะทุนที่เกี่ยวข้องกับความรู้และภูมิปัญญา ทุนวัฒนธรรมและ ทุนธรรมชาติ ซึ่งเป็นตัวกำหนดศักยภาพในการดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพของคนในชุมชน

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า การดำเนินนโยบายพัฒนา แบบตะวันตกที่ผ่านมาละเลยศักยภาพและวิถีการดำรงตนของชุมชนซึ่งมีลักษณะเฉพาะตัวทำให้ ชุมชนจำนวนมากสูญเสียวิถีชีวิตและระบบความรู้ซึ่งสั่งสมมา ชุมชนถูกผนวกเข้าสู่กระบวนการพัฒนา

ประเทศในลักษณะเป็นฐานทรัพยากร โดยไม่ให้ความสำคัญในการทำชุมชนให้มั่นคงยั่งยืน ความล้มเหลวของกระบวนการพัฒนาแบบทันสมัย ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับการค้นหาทุนชุมชนอาจศึกษาทุนที่คงอยู่และทุนที่สูญหายไปในทุกด้าน เพื่อสร้างความตระหนักและพัฒนา รวมถึงฟื้นฟูทุนต่าง ๆ ที่เป็นของชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งและสามารถดำรงอยู่ไปเพื่อเป็นฐานในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

วิยะดา แก้วก่อง และสุนันทา วีรกุลเทวัญ (2552) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ความเข้มแข็งของชุมชนชาวส่วยบ้านหนองตาต้า อำเภอนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ โดยใช้วิธีการศึกษาการวิจัยเชิงปริมาณ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 152 คน โดยเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางคอมพิวเตอร์ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน ผลการวิจัยพบว่า

1. ความเข้มแข็งของชุมชน ด้านสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมและอาชีพอยู่ในระดับต่ำ ด้านจำนวนสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมและอาชีพ และด้านรายได้ของสมาชิกอยู่ในระดับปานกลาง เกณฑ์/ตัวบ่งชี้ ความเข้มแข็งของชุมชน ด้านความสามัคคี ด้านการมีผู้นำที่ดี ด้านการมีอาชีพ ด้านชุมชนพึ่งตนเองและด้านการมีรายได้พอเพียงอยู่ในระดับต่ำ

2. ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของชุมชนกับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ ความเข้มแข็งของชุมชนด้านความหลากหลายอาชีพกับความสามัคคีในชุมชน ด้านความหลากหลายอาชีพกับการมีผู้นำที่ดี และด้านความหลากหลายอาชีพกับการมีอาชีพ มีความสัมพันธ์กันที่ระดับนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

3. กระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ของชุมชนเป็นแนวคิดที่จะแก้วิกฤตแบบองค์รวม โดยเป็นการเพิ่มศักยภาพของชุมชนให้สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงพึ่งตนเอง สามารถปรับตัวให้ทันเหตุการณ์และมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางให้ทุกคนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง โดยการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมตัดสินใจเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการผลักดันชุมชนในทิศทางที่ต้องการการดำเนินงานตามแผนการปฏิบัติการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระดับจังหวัดได้ จัดตั้งสำนักงานเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนขึ้นเพื่อประสาน กำกับ สนับสนุน พัฒนาและวางแผนแนวทางปฏิบัติมีการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการคัดเลือกหมู่บ้านเป้าหมายในพื้นที่ตำบลละหนึ่งหมู่บ้านเพื่อเป็นชุมชนต้นแบบในการขยายผลไปยังตำบลและหมู่บ้านอื่น ๆ ต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากที่ศึกษาความเข้มแข็งของชุมชนชาวส่วยบ้านหนองตาต้า อำเภอนองกี่ จังหวัดบุรีรัมย์ สรุปผลการวิจัยได้ดังนี้ 1) ด้านความหลากหลายอาชีพจากการศึกษา พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณารายข้อพบว่า ข้อที่อยู่ในระดับสูงคือ สมาชิกมีรายได้เหลือเก็บเพื่อตนเอง และครอบครัวโดยมีการออมทุกเดือน รองลงมา ได้แก่ สมาชิกภายในกลุ่มมีอาชีพรอง (เสริม) เพื่อการสร้างรายได้หลากหลายประเภทตามความสนใจ 2) ด้านจำนวนสมาชิกเข้าร่วมกิจกรรมและอาชีพ พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่อยู่ในระดับสูง ได้แก่ มีสมาชิกรวมตัวจัดตั้งกลุ่มเพื่อสร้างกิจกรรมและอาชีพมากกว่า 2 กลุ่ม รองลงมาคือ จำนวนสมาชิกที่เข้าร่วมกิจกรรมและอาชีพกลุ่มย่อย แต่ละครั้งมีจำนวน 2 ใน 3 ของสมาชิก

ทั้งหมด 3) ด้านรายได้ของสมาชิก พบว่า โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่อยู่ในระดับสูง ได้แก่ มีรายได้เพื่อสงเคราะห์ชุมชน เช่น การบริจาคร่วมเป็นเจ้าภาพทำบุญกุศลในงานพิธีต่าง ๆ ของท้องถิ่นอย่างน้อย 2 ครั้งต่อเดือน รองลงมา ได้แก่ สมาชิกมีรายได้เป็นตัวเงินเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในครอบครัวจากการประกอบอาชีพที่เกิดจากการมีส่วนร่วม เป็นสมาชิกกลุ่มหรือเครือข่าย เกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน สรุปได้ดังนี้ 1) ด้านความสามัคคี พบว่า โดยรวมระดับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน อยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การมีองค์กรเครือข่ายอยู่ในระดับต่ำ รองลงมา คือการมีความเสมอภาคระหว่างชายหญิง 2) ด้านการมีผู้นำที่ดี พบว่า โดยรวมระดับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน อยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า ข้อที่อยู่ในระดับปานกลาง ได้แก่ มีการประสานงานที่ดี รองลงมาคือการมีเยาวชนที่ดี 3) ด้านการมีอาชีพ พบว่า โดยรวมระดับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน อยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ข้อที่อยู่ในระดับสูง คือ มีศูนย์สาธิต รองลงมา คือ มีกลุ่มออมทรัพย์ 4) ด้านชุมชนพึ่งตนเอง พบว่า โดยรวมระดับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน อยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การมีสหกรณ์อยู่ในระดับต่ำ รองลงมาคือการมีธุรกิจชุมชน 5) ด้านการมีรายได้พอเพียง พบว่า โดยรวมระดับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชนอยู่ในระดับต่ำ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การมีผลผลิตหลัก/ตลาดรองรับผลผลิต อยู่ในระดับปานกลาง รองลงมาคือ การมีกลุ่มออมทรัพย์ ความสัมพันธ์ระหว่างความเข้มแข็งของชุมชนกับเกณฑ์/ตัวบ่งชี้ความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า ด้านความหลากหลายอาชีพกับความสามัคคีในชุมชน ความหลากหลายอาชีพกับการมีผู้นำที่ดี ความหลากหลายอาชีพกับการมีอาชีพ ความหลากหลายอาชีพกับชุมชนพึ่งตนเอง และความหลากหลายอาชีพกับการมีรายได้พอเพียง มีความสัมพันธ์กันอย่างน้อยมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า หากชุมชนเน้นกระบวนการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนเป็นแนวคิดที่จะแก้วิกฤตแบบองค์รวมให้สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง พึ่งตนเอง สามารถปรับตัวให้ทันเหตุการณ์และมีการเปลี่ยนแปลงในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นแนวทางให้ทุกคนในชุมชนสามารถพัฒนาตนเอง โดยการร่วมคิด ร่วมทำร่วมตัดสินใจเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมในการผลักดันชุมชนในทิศทางที่ต้องการการดำเนินงานตามแผนการปฏิบัติการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในระดับจังหวัด ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่ามีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับกลุ่มตัวอย่างที่มีขนาดเล็ก อาจทำให้ไม่สามารถเป็นตัวแทนของประชากรได้ทั้งหมด ดังนั้นหากมีการศึกษาในรูปแบบเชิงคุณภาพจะทำให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ชัดเจนมากขึ้น

วิสิทธิ์ ยิ้มแย้ม และอุษณกร ทาวะรัมย์ (2561) ได้ศึกษาเรื่อง ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชนหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงต้นแบบ อำเภอเกาะจันทร์ จังหวัดชลบุรี โดยใช้วิธีการศึกษาการวิจัยเชิงปริมาณ โดยมีกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 392 คน ใช้วิธีการสุ่มแบบหลายขั้นตอน โดยจัดกลุ่มแบบสัดส่วนแล้วหาจำนวนกลุ่มตัวอย่าง จากนั้นทำการสุ่มอย่างง่าย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา คือ แบบสอบถาม สถิติในการวิเคราะห์ ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ถดถอยพหุคูณ วิธีแบบขั้นตอน ผลการวิจัยพบว่า ความเข้มแข็งของชุมชน อยู่ระดับเข้มแข็งมาก และปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนจากภาครัฐและเอกชน

กระบวนการจัดการชุมชน การมีส่วนร่วม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลทางบวกต่อความเข้มแข็งของชุมชนฯ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนปัจจัยผู้นำชุมชน และปัจจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชนไม่ส่งผลต่อความเข้มแข็ง “ชุมชนเข้มแข็ง” คือ การที่สมาชิกหรือประชาชนในชุมชนรวมตัวกัน มีการเรียนรู้ร่วมกันในการบริหารจัดการด้วยตนเองและแก้ไขปัญหาของชุมชน ก่อให้เกิดการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ชุมชนเข้มแข็งสามารถพึ่งตนเองได้ตลอดจนการเกิดเครือข่ายการเรียนรู้ มีเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาในชุมชน ผสมผสานความร่วมมือจากท้องถิ่น ภาครัฐ ภาคเอกชน และอื่น ๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาดังนั้นชุมชนเข้มแข็ง จึงเป็นแนวคิดที่นำมาเป็นทางเลือกในการพัฒนาประเทศ และแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและสังคม และได้นำไปบรรจุไว้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติตั้งแต่ ฉบับที่ 8 เป็นต้นมา ชุมชนเข้มแข็งไว้ว่า การที่สมาชิกในชุมชนรักและผูกพันต่อกันต่อชุมชน มีความรู้สึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน มีศักยภาพที่จะพึ่งพิงตนเอง แม้จะต้องพึ่งพิงภายนอกบ้าง แต่อำนาจการตัดสินใจทุกด้านยังอยู่ที่ชุมชน ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเข้มแข็งของชุมชน พบว่า มี 6 ปัจจัยที่มีสอดคล้องกับบริบทในพื้นที่ที่ทำการวิจัย ประกอบไปด้วย 1) ปัจจัยผู้นำชุมชน 2) ปัจจัยการมีส่วนร่วม 3) ปัจจัยกระบวนการจัดการชุมชน 4) ปัจจัยปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมชุมชน 5) ปัจจัยทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 6) ปัจจัยการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ และเอกชน

สรุป จากการสำรวจงานวิจัยเบื้องต้นสามารถสรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็งคือทุนชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งขึ้นอยู่กับบริบทของแต่ละชุมชนว่าจะสามารถรักษาและใช้ทุนชุมชนด้านใดให้เกิดความเข้มแข็งที่สุดแก่ชุมชน ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้พบว่า มีช่องว่างองค์ความรู้เกี่ยวกับปัญหาและความต้องการของชุมชนที่สามารถสะท้อนถึงความเข้มแข็งของชุมชนได้ ดังนั้นหากมีการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ หรือแบบผสมจะส่งผลทำให้ข้อมูลมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

จะเห็นได้ว่า เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยส่วนใหญ่จะมีจุดแข็งในเรื่องเกี่ยวกับการใช้ทุนชุมชนเพื่อให้สามารถสร้างเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง หากแต่ยังคงมีช่องว่างทางวิชาการที่สามารถนำมาประยุกต์กับการวิจัยครั้งนี้ที่มุ่งศึกษาการค้นหาทุนชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่ในรูปแบบต่าง ๆ ของจังหวัดสระแก้ว เพื่อเตรียมพร้อมในการรับมือกับการเกิดของเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดนในจังหวัดสระแก้วดังกล่าว ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงเป็นการแสวงหาองค์ความรู้ใหม่ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาทุนชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตแบบเดิมไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมใหม่ในอนาคต